

JURIDISCHE VERWIJZINGEN EN AFKORTINGEN

Interuniversitaire Commissie Juridische Verwijzingen en Afkortingen

Editie 2023

Dit is de derde editie van vena.be, we schrijven september 2023. Zoals aangekondigd bij de eerste editie, is er jaarlijks in september een update, incl. een nieuwe printversie voor de liefhebbers.

Er wordt momenteel onderzocht of de regels kunnen aangepast worden zodat een vlot gebruik met een reference manager mogelijk wordt. Dat zou kunnen resulteren in een volledig nieuwe aanpak en tevens vereenvoudiging van de regels. In afwachting blijft de editie 2023 opnieuw grotendeels ongewijzigd, met één uitzondering, de regel 168 over het verwijzen naar doctoraten. Een overzicht van de wijzigingen, vindt u [hier](#).

Een gezamenlijk initiatief van

Commissieleden

[Joke Baeck](#), Universiteit Gent

[Bert Demarsin](#), KU Leuven

[Karl Hendrickx](#), Universiteit Antwerpen

[Stefaan Smis](#), Vrije Universiteit Brussel

[Dirk Vanheule](#), Universiteit Antwerpen

[Tim Wuyts](#), Universiteit Hasselt

[Christoph Malliet](#), KU Leuven

Uitgangspunten

Bij het opstellen van de regels werden, zoals voorheen, de volgende uitgangspunten in acht genomen:

1. verwijzingen en afkortingen kiezen die het opzoekingswerk voor een niet-ingewijde lezer tot een minimum beperken
2. consequent de aangehouden criteria toepassen
3. vereenvoudigen waar mogelijk
4. het Nederlandse taaleigen respecteren.

In de praktijk zijn die uitgangspunten niet altijd volledig met elkaar te verzoenen. In dergelijke gevallen heeft de commissie keuzes moeten maken, die wellicht niet altijd iedereen zullen kunnen bevredigen. Verwijzen en afkorten is een kwestie van afspraken, wellicht nog meer dan taal. Daarom dringt de commissie erop aan dat de Vlaamse juristen de normen, die uitgewerkt werden door de gezamenlijke Vlaamse rechtsfaculteiten, zoveel mogelijk in acht zouden nemen. Vrijwillige medewerking van al wie in juridisch Vlaanderen schrijft en uitgeeft, is dan ook onontbeerlijk voor het welslagen van het enige doel dat dit boekje beoogt: de rechtsbeoefening in Vlaanderen op een hoog peil houden.

De richtlijnen in deze leidraad betreffen vooral het Belgische recht, met inbegrip van de in België geldende internationale en vooral Europese bronnen. Ze zijn bedoeld voor Nederlandstalige teksten die in België worden gepubliceerd. Voor publicaties in andere talen of in andere landen gelden meestal andere richtlijnen.

Het is de uitdrukkelijke wens van de commissie om de gids zo ruim mogelijk te verspreiden en de methodiek van het verwijzen en afkorten een belangrijke plaats in de rechtenopleiding te geven.

Interuniversitaire Commissie Juridische Verwijzingen en Afkortingen

Inhoudstafel

Algemene regels	6
Verwijzingen	6
Verwijzingen binnen de tekst	6
Herhaling van verwijzingen	6
Volgorde van de rechtsbronnen	7
Standpunten binnen de referenties in voetnoten	7
Opmaak en interpunctie	8
Hoofdletters	8
Algemeen	8
Instellingen	8
Rechtscolleges	9
Functies	9
Titels van publicaties	9
Afkortingen, initiaalwoorden en letterwoorden	10
Punten, spaties en haakjes	10
Cursivering en aanhalingstekens	11
Onlinebronnen	12
Verwijzingen naar andere elektronische dragers	14
Buitenlandse bronnen	14
Verwijzingen naar Wetgeving	15
Hiërarchie en volgorde	15
Interne normen	16
Internationale normen	22
Verdragen	22
Besluiten van internationale organisaties	23
Europese normen	24
Vorbereidende documenten	25
Parlementaire voorbereiding van interne wetgeving	25
Parlementaire stukken	25
Parlementaire handeligen en schriftelijke vragen en antwoorden	27
Documenten die interne reglementaire besluiten voorafgaan	28
Vorbereiding van internationale wetgeving	29
Vorbereiding van Europese wetgeving	29
Buitenlandse normen	30
Verwijzingen naar Rechtspraak	31

Hiërarchie en volgorde	31
Onderdelen van de verwijzing.....	33
Rechterlijke instantie.....	33
Datum van de uitspraak	35
Nummer van de uitspraak.....	35
Naam van de partijen of gebruikelijke benaming van de uitspraak of de zaak	37
Vindplaats.....	38
Gedrukte vindplaats	38
Onlinevindplaats.....	40
Noten en conclusies	41
Interpunctie.....	42
Herhaling van referenties.....	42
Niet-gepubliceerde rechtspraak.....	43
Uittreksels en samenvattingen.....	43
Buitenlandse rechtspraak.....	43
Verwijzingen naar Rechtsleer	45
Onderdelen van de verwijzing.....	45
Boeken.....	45
Algemeen.....	45
Auteurs	46
Verschillende delen en banden.....	47
Plaats, uitgever en jaar van publicatie	48
Pagina's, kolommen en randnummers	49
Lettertekens, cijfers en interpunctie	50
Bijdragen in tijdschriften	51
Algemeen.....	51
Verschillende of anonieme auteurs	52
Vindplaats.....	53
Pagina's, kolommen en randnummers	54
Annotaties van rechtspraak.....	54
Lettertekens, cijfers en interpunctie	55
Bijdragen zonder titel	56
Verzamelwerken en reeksen.....	56
Begrip verzamelwerken en jaarboeken.....	56
Verwijzing naar het verzamelwerk.....	57
Verwijzingen naar een bijdrage in een verzamelwerk	58

Interpunctie	60
Reeksen	60
Doctoraatsproefschriften, verhandelingen, masterproeven, scripties	61
Volgorde van de verschillende referenties	61
Bibliografie.....	61
Voetnoten.....	62
Verkorte citeerwijze	63
Buitenlandse rechtsleer.....	63
Afkortingen.....	64
Wetgeving	64
Opmerkingen vooraf	64
Internationaalrechtelijke wetgevingsbronnen.....	65
Interne wetgevingsbronnen.....	66
Rechtspraak.....	69
Algemeen.....	69
Internationale rechtspraak.....	69
Interne rechtspraak.....	70
Tijdschriften, verzamelwerken en reeksen	71
Algemeen.....	71
Hoofdletters	71
Punten en spaties	72
Tweetalige tijdschriften en reeksen	72
rechtsaf.be.....	72
Andere afkortingen	72

Algemene regels

Verwijzingen

Verwijzingen binnen de tekst

1. Verwijzingen binnen de tekst naar wat voorafgaat of volgt, worden respectievelijk aangeduid door *supra* en *infra*, gevolgd door, bij voorkeur, zowel de bladzijde als het randnummer of de noot, zo niet de bladzijde, het randnummer of de noot.
2. Het is aanbevolen deze (en andere) Latijnse verwijzende woorden te cursiveren (in handgeschreven teksten te onderstrepen).

Voorbeeld 2

- *Supra* 84, nr. 22.
- *Infra* 173, vn. 10.

Herhaling van verwijzingen

3. Als een verwijzing wordt herhaald, wordt ze **volledig opnieuw** opgenomen. Verwijzende afkortingen als *o.c.* (*opere citato* in de betekenis van 'in het aangehaalde werk'), *l.c.* (*loco citato* in de betekenis van 'op de aangehaalde plaats') en *ibid.* (*ibidem* in de betekenis van 'op dezelfde plaats') worden beter niet gebruikt. Enkel in onmiddellijk op elkaar volgende voetnoten waar slechts één en dezelfde bron wordt aangehaald, kan gebruik gemaakt worden van *ibid.*

Voorbeeld 3

- H. CASMAN, *Précis du notariat*, Brussel, Bruylant, 2011, 231. [eerste voetnoot]
- *Ibid.* [verwijst naar dezelfde pagina van dezelfde bron in de volgende voetnoot]
- *Ibid.*, 228. [verwijst naar een andere pagina van dezelfde bron in de volgende voetnoot]

4. Als dezelfde bron frequent aangehaald wordt, kan met verkorte verwijzingen worden gewerkt. Als bij het werk een bibliografie hoort, dan vindt de lezer gemakkelijk de volledige verwijzing daarin. In een tekst zonder bibliografie wordt een eerste vermelding in voetnoot voluit geschreven, gevolgd door de verkorte vermelding na de woorden 'hierna:' tussen haakjes. Voor rechtsleer volstaat vanaf de tweede vermelding de initiaal en de familienaam van de auteur en één of enkele woorden uit de titel (*infra* [nr. 174](#)). Uit deze verkorte citeerwijze blijkt meteen dat voor meer informatie naar een vroegere voetnoot of de bibliografie moet worden gekeken. Als die vorige voetnoot veraf staat, dan is het aanbevolen naar die noot te verwijzen.

Voorbeeld 4

- Wet 4 december 2006 houdende de omzetting in Belgisch recht van de richtlijn 2001/84/EG van het Europees Parlement en de raad van 27 september 2001 betreffende het volgrecht ten behoeve van de auteur van een oorspronkelijk kunstwerk, *BS* 23 januari 2007 (ed. 2) (hierna: Volgrechtwet).
- B. BOUCKAERT, *Algemene Rechtsleer. Functies en bronnen van het recht*, Antwerpen, Maklu, 2004, 143 p. (hierna: B. BOUCKAERT, *Algemene rechtsleer*).
- B. BOUCKAERT, *Algemene rechtsleer, supra* vn. 20, 18.

Volgorde van de rechtsbronnen

5. Bij de volgorde van verwijzingen moet de **hiërarchie** van de rechtsbronnen worden geëerbiedigd. Eerst komen dus de referenties aan de wetgeving in de brede zin, vervolgens de verwijzingen naar de rechtspraak en ten slotte die naar de rechtsleer.

Voor de volgorde binnen eenzelfde type rechtsbron, *infra* nrs. [43](#) (wetgeving), [82](#) (rechtspraak), [169](#) (bibliografie) en [173](#) (voetnoten).

6. Tussen twee referenties staat een komma.

Voorbeeld 6

- Art. 6 EVRM; art. 1382 BW; Cass. 5 november 1920, *Pas.* 1920, I, 193; A. COPPENS, “De volmaakte rechtsstaat”, *RW* 2002-03, 1241-1254.

Standpunten binnen de referenties in voetnoten

7. Als de auteur een standpunt uit een rechtsbron overneemt, verwijst hij naar die bron zonder verdere aanduiding. Wat de auteur schrijft, is dus hetzelfde als wat de bron inhoudt.

Voorbeeld 7

- Cass. 9 januari 2006, *NJW* 2007, 128.

8. Als een auteur verwijst naar een rechtsbron die punten behandelt die hij wel aanhaalt maar niet zelf uitwerkt, gebruikt hij ‘zie’.

Voorbeeld 8

- Zie J. VERPLAETSE, *For the sake of argument. Argumentatieleer voor juristen en ethici*, Antwerpen, Maklu, 2004, 75-77.

9. Als een auteur verwijst naar een rechtsbron die hetzelfde probleem behandelt als hij, maar dan in ruimere zin of met nuancerings, gebruikt hij ‘zie ook’.

Voorbeeld 9

- Zie ook C. DE ROY en S. VANDROMME, *Bijzondere opsporingsmethoden en aanverwante onderzoeksmethoden*, Antwerpen, Intersentia, 2004, 150 p.

10. Als een auteur verwijst naar een rechtsbron die hetzelfde probleem anders, maar niet in strijd met het eigen standpunt behandelt, gebruikt hij 'vgl.' ('vergelijk').

Voorbeeld 10

- Vgl. Arbh. Antwerpen 20 november 1995, *RW* 1995-96, 1347.

11. Als een auteur verwijst naar een rechtsbron die een standpunt verdedigt of toepast dat strijdig is met zijn mening, gebruikt hij 'contra'.

Voorbeeld 11

- *Contra* Cass. 30 april 1996, *RW* 1996-97, 124.

Opmaak en interpunctie

Hoofdletters

Algemeen

12. De **basisprincipes** voor het gebruik van hoofdletters zijn te vinden in de *Woordenlijst Nederlandse Taal*, het zgn. Groene Boekje (<https://woordenlijst.org>). Een woord krijgt een hoofdletter als het:

- aan het begin van een zin staat;
- respect uitdrukt;
- de status heeft van een eigennaam.

13. De regel dat een **eigenaam** een hoofdletter krijgt, leidt veruit tot de meeste moeilijkheden omdat niet altijd gemakkelijk uit te maken is wat een eigenaam is. Daarom volgt hierna een overzicht van de regels. Die regels gelden enkel voor Nederlandstalige namen.

Anderstalige eigennamen schrijven we zoals in de taal van oorsprong (*Supreme Court*, *Cour de cassation*, *Bundesverfassungsgericht*).

Instellingen

14. Namen van instellingen en instanties krijgen een hoofdletter (aan ieder zelfstandig en bijvoeglijk naamwoord) als ze uniek zijn: *Europese Unie*, *Staat* (= België, t.o.v. de staten van de Europese Unie), *Rijk*, *Kamer*, *Senaat*, *Vlaams Parlement* (= officiële benaming, t.o.v. het Vlaamse parlement, gebruikt als soortnaam), *Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, *Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer*, *Koning* (= de staatsrechtelijke instelling, niet de persoon). Maar als we de generieke instellingen bedoelen, schrijven we geen

hoofdletter: *gemeenschappen en gewesten, regering, college van burgemeester en schepenen, faculteitsraad, raad van bestuur.*

Samenstellingen en afleidingen van instellingen met een hoofdletter, behouden die: *Kamerfractie, Kamerreglement, Senaatscommissie, Senaatszitting, Unievoorzitter.* Samenstellingen met *Staat* en *Rijk* verliezen de hoofdletter: *staatsbelang, rijksschuld.*

Rechtscolleges

15. Voor rechtscolleges gelden dezelfde regels als voor instellingen. Unieke rechtscolleges krijgen hoofdletters: *Europees Hof voor de Rechten van de Mens, Hof van Justitie, Grondwettelijk Hof, Hof van Cassatie, Raad van State, Rekenhof.* Rechtscolleges waarvan er meer zijn, krijgen geen hoofdletters, ook al wordt verwezen naar één specifieke rechtbank: *de politierechtbank van Kortrijk, de ondernemingsrechtbank van Gent, het hof van beroep van Antwerpen, de griffie van de jeugdrechtbank van Mechelen.*

Functies

16. Titels en functiebenamingen krijgen een kleine letter: *de burgemeester van Hasselt, de gouverneur van Oost-Vlaanderen, de premier en de minister-president waren aanwezig. De Koning* (de instelling, niet de persoon) *belast de minister van Justitie* (merk op dat Justitie zelf een hoofdletter heeft, omdat het de eigennaam is van deze federale overheidsdienst) *met de uitvoering van deze wet. Gisteren heeft de koning een ontmoeting gehad met de paus, waarbij ook de rector van het seminarie en de eerste voorzitter van het Hof van Cassatie aanwezig waren. Mevrouw de voorzitter, wij vragen uitstel in deze zaak. De griffier en de auditeur-generaal gingen lunchen met de gedelegeerd bestuurder.*

Titels van publicaties

17. In titels van boeken, tijdschriftartikelen en nota's krijgt het eerste woord een hoofdletter: *Beginselen van wetgevingstechniek en behoorlijke regelgeving.* Het gebruik van hoofdletters bij alle zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en telwoorden is door het Engels geïnspireerd maar maakt een onrustige indruk en wordt dus het best vermeden.

18. Gebruikelijke hoofdletters in tijdschriftnamen kunnen, op basis van het donorprincipe (d.i. respecteer de spelling die de instelling of het medium zelf gebruikt), behouden blijven wanneer ze in de tekst voluit geschreven worden (voor afkortingen, *infra* [nr. 189](#) e.v.).

Wettelijke en reglementaire akten

19. Van wetboeken krijgen alle zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden een hoofdletter, omdat ze als uniek kunnen worden beschouwd: *het Burgerlijk Wetboek, de Grondwet, het Btw-Wetboek, de Wooncode.* Hetzelfde geldt voor verkorte citeerwijzen: *Decreet Bijzondere Jeugdbijstand, Wet Achtergelaten Voorwerpen.*

Andere wetgevende akten krijgen geen hoofdletters: *ik verwijs naar artikel 2 van de wet van 2 augustus 2002 betreffende de misleidende en vergelijkende reclame, de onrechtmatige bedingen en de op afstand gesloten overeenkomsten inzake de vrije beroepen.*

20. In een doorlopende tekst kan het aangewezen zijn om lange titels van wettelijke akten tussen enkele aanhalingstekens te plaatsen, zodat de gedachtegang beter te volgen is.

Voorbeeld 20

- Artikel 2 van het ‘koninklijk besluit van 22 december 2010 tot vaststelling van het percentage van het voorschot van de subsidiaire heffing voorzien door artikel 191, eerste lid, 15° *undecies* van de wet betreffende de verplichte verzekering voor geneeskundige verzorging en uitkeringen, gecoördineerd op 14 juli 1994 en tot vaststelling van de uitzonderingsmodaliteiten voor sommige farmaceutische specialiteiten. Jaar 2010’ legt het percentage van het voorschot voor 2010 vast op 1,03 %.

Afkortingen, initiaalwoorden en letterwoorden

21. Afkortingen, initiaalwoorden en letterwoorden moeten snel en eenvoudig kunnen worden begrepen door de lezer. Vermeld daarom de uitdrukking of de naam van een instelling of instantie die verder zal worden afgekort, de eerste maal voluit, gevolgd door de afkorting tussen haakjes: *Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (RSZ)*. Op die manier kan verderop alleen de afkorting worden gebruikt.

22. De Woordenlijst maakt het onderscheid tussen afkortingen, initiaalwoorden en letterwoorden.

- **Afkortingen** spreken we altijd voluit uit, we lezen met andere woorden nooit de afkorting zelf. Afkortingen krijgen daarom een punt op het einde en hoofdletters waar die ook in de uitdrukking voluit staan: *bv.*, *bijv.* (*bijvoorbeeld*), *p.* (pagina), *m.b.t.* (met betrekking tot), *mr.* (meester), *Z.M.* (Zijne Majesteit).
- Bij **initiaalwoorden** spreken we de letters apart uit. Ze krijgen geen punten. De hoofdletters uit de volledige uitdrukking worden overgenomen: *pc*, *tv*, *NMBS*. Volgens de Woordenlijst worden daarom ook *bvba*, *cao* en *btw* met kleine letter en zonder punten geschreven. Omdat de wetgever echter zelf een andere spelling gebruikt, zijn beide toegestaan. Consequentie binnen een tekst is vereist.
- Bij **letterwoorden** lezen we de letters als een heel woord. Letterwoorden krijgen evenmin punten. Letterwoorden die eigennamen zijn, worden volledig in hoofdletters geschreven als ze drie letters of minder tellen (*NAR*) en als ze vier letters tellen én een instelling, vereniging of politieke partij aanduiden (*NAVO*). In alle andere gevallen staat er alleen een hoofdletter aan het begin van het woord (*Unicef*, *Ecosoc*, *Unesco*).

23. Indien de afgekorte namen van wetten, besluiten en beleidsplannen initiaalwoorden of letterwoorden vormen, schrijven we ze zonder punten en met hoofdletters, ook als de uitgeschreven vormen geen hoofdletters bevatten: *KB* (koninklijk besluit), *MB* (ministerieel besluit), *WIB* (Wetboek Inkomstenbelasting), *VEU* (Verdrag Europese Unie), *MAP* (Mestactieplan), *ECOSOC-Verdrag* (Internationale Conventie inzake economische, sociale en culturele rechten). Echte afkortingen van regelgeving krijgen steeds een punt en een hoofdletter (*Decr.*, *Verord.*, *B.*), hoewel ze voluit zonder hoofdletter worden geschreven.

Punten, spaties en haakjes

24. Een zin wordt beëindigd door een punt, gevolgd door een spatie. Als een zin al eindigt op een punt van een afkorting, komt er geen extra punt. Als er een voetnootaanwijzing op het einde van de zin staat, staat die voor de zinseindepunt als de voetnoot op het laatste woord van de zin slaat en na de zinseindepunt als de voetnoot op de gehele zin slaat.

25. Ook een voetnoot, al dan niet in de vorm van een zin met onderwerp en persoonsvorm, eindigt steeds met een punt.

26. Na een titel komt geen punt.

27. Om een onderbreking in een citaat aan te geven worden drie puntjes tussen ronde haakjes gebruikt.

Voorbeeld 27

- Artikel 14 bepaalt: “De consument kan het contract binnen de zeven dagen (...) opzeggen.”

28. Na de punt op het einde van een afkorting staat een spatie. Punten binnen een afkorting worden niet gevolgd door een spatie.

Voorbeeld 28

- a.u.b.
- A.F.Th. Van der Heijden

29. Vierkante haakjes worden gebruikt voor redactioneel commentaar en voor aanpassingen of verbeteringen van of opmerkingen bij een geciteerde of vertaalde tekst. Ook wanneer een bijdrage zonder titel aangeduid wordt met een zelfbedachte titel worden vierkante haakjes gebruikt (*infra* [nr. 154](#)).

Voorbeeld 29

- “Ik leg het probleem volgende week voor aan de Knesset [het Israëliëse parlement]”, aldus de president.
- Het hof stelde de volgende prejudiciële vraag: “Schenden de artikelen 462.1.1 en 436.3.2 [lees: 434.3.2] van het Algemeen reglement voor de Bescherming van de Arbeid de artikelen 10 en 11 van de grondwet?”
- “Dat is gebeurt [sic] tijdens mijn afwezigheid”, schreef de directeur in zijn verslag.

Cursivering en aanhalingstekens

30. Aanhalingstekens worden gebruikt om citaten en woorden met een speciale status aan te geven.

Citaten staan tussen aanhalingstekens. Het onderscheid tussen enkele en dubbele aanhalingstekens ligt daarbij niet vast. Meest gangbaar is om dubbele aanhalingstekens (“*citaat*”) te gebruiken voor citaten en enkele (*citaat binnen citaat*) voor citaten binnen

citaten. Langere citaten krijgen vaak een extra insprong (enkel links of zowel links als rechts naargelang van de wens van de auteur).

31. Voor woorden met een speciale status worden meestal enkele aanhalingstekens of cursivering gebruikt. Hieronder vallen woorden in hun zelfnoemfunctie (*het woord 'recht'*) of die ironisch of als woordspeling worden gebruikt (*deze programmawet werd 'grondig' voorbereid*). Anderstalige uitdrukkingen die niet opgenomen zijn in het Nederlandse taaleigen, staan doorgaans cursief en niet tussen aanhalingstekens (de *societas leonina*, de techniek *sale-and-lease-back*). Zo plaatst de Belgische wetgever 'bis', 'ter' enz. cursief, maar de commissie laat de keuze hierover vrij.

32. Gebruik dergelijke typografische aanduidingen spaarzaam omdat ze een tekst snel onrustig maken. Vermijd om dezelfde reden onderstrepingen en vet in een doorlopende tekst.

Onlinebronnen

33. Heel wat juridische bronnen zijn op het internet terug te vinden.

Naar onlinebronnen wordt op dezelfde manier verwezen als naar geschreven bronnen. Uiteraard moet het **webadres als vindplaats** worden vermeld, wanneer volgens de regels van dit boekje de effectief geconsulteerde vindplaats moet worden vermeld.

Vaak is de onlinevindplaats echter een **exacte kopie van de gedrukte versie** (meestal in de vorm van een pdf-document). In dat geval wordt er, zelfs wanneer de bron online geconsulteerd werd, niet naar het webadres verwezen, maar wordt er verwezen alsof het een gedrukte bron was. Hoewel dit webadres de lezer mogelijk snel en accuraat naar de betreffende bron kan leiden, zijn deze URL's toch vaak niet alleen erg onhandig lang, maar op termijn ook aan verandering onderhevig en dus nogal onbetrouwbaar.

In tegenstelling tot heel wat buitenlandse wetenschappelijke uitgevers kennen de Belgische juridische uitgevers vooralsnog geen *digital object identifier* of **DOI** toe aan de items die zij online publiceren. Een DOI-nummer is een unieke identificatiecode die toelaat digitale bestanden op het *worldwide web* terug te vinden, zelfs wanneer het oorspronkelijke internetadres verandert. Aangezien deze DOI-nummers in België vooralsnog niet gebruikelijk zijn, gaat deze editie van V&A hieraan voorlopig voorbij. Wie toch aan de hand van een DOI-nummer naar een bepaalde publicatie wenst te verwijzen, voegt de identificatiecode, voorafgegaan door 'DOI:', aan de verwijzingsgegevens van de bron toe.

Als de DOI bekend is kan men de digitale publicatie raadplegen door <https://dx.doi.org/> voor de DOI-code te plaatsen. Voormelde referentie wordt dan http://dx.doi.org/10.1007/978-94-017-4492-8_4.

Verder wordt voor de verschillende soorten bronnen aangegeven wanneer de effectief gebruikte (online)vindplaats moet worden vermeld.

Voorbeeld 33

- BLANPAIN, R., “The Impact of the guidelines. Cases, Issues and Clarification” in BLANPAIN, R. (ed.), *The OECD guidelines for multinational enterprises and labour relations 1976-1979: experience and review*, Deventer, Kluwer, 1979, 123-235 en DOI: 10.1007/978-94-017-4492-8_4.

34. Als voor een bron zowel naar een gedrukte als een onlinevindplaats verwezen wordt, wordt eerst naar de gedrukte vindplaats(en) verwezen en pas op het einde naar de onlinevindplaats. Als er meerdere vindplaatsen zijn, wordt de laatste vindplaats (die een onlinevindplaats is) voorafgegaan door het woord ‘en’.

35. Het webadres blijft in een elektronische versie als hyperlink actief. In gedrukte teksten mag de onderstreping worden verwijderd. ‘Https://’ mag weggelaten worden als het webadres begint met ‘www’.

36. Zoals elke voetnoot, eindigt ook de voetnoot met een webadres op een punt. Wanneer een webadres doorloopt over meer dan één regel, gebeurt de afbreking met een spatie en niet met een splitsingsteken.

37. Als er wordt verwezen naar een specifieke **passus** in een onlinebron die geen paginering of randnummers heeft, dan mag de indeling worden gebruikt die de schrijver zelf in zijn tekst heeft aangebracht, zoals hoofdstukken en paragrafen. Er mag ook gebruik gemaakt worden van de voetnootnummers in de tekst om een passus te bepalen, zeker voor langere stukken tekst zonder fijne indeling.

Voorbeeld 37

- F. DEBUSSERE, “Het handvest van de grondrechten van de Europese Unie”, *Jura Falc.* 2001-02, afl. 1, www.law.kuleuven.be/jura/art/38n1/debussere.htm, 2.2.4.
- C. STOLKER, “Ja, geléerd zijn jullie wel!’ Over de status van de rechtswetenschap”, 2002, https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/3727/6_174_007.pdf?sequence=1, na vn. 22.

38. Bij herhaalde verwijzingen naar onlinetijdschriftartikelen of specifieke internetpublicaties zoals blogs, websites, html-publicaties enz. wordt, zoals bij de gedrukte bronnen, de naam van de auteur vermeld en een verkorte titel (*supra* [nr. 4](#) en *infra* [nr. 174](#)).

39. Vermelding van de datum van consultatie is in principe niet vereist. Alleen bij vaak wijzigende teksten of documenten (bv. de website van een federale overheidsdienst) kan het nuttig zijn. In dit geval gebeurt de verwijzing op de volgende manier:

Voorbeeld 39

- X, *Vademecum van de onderneming*, http://mineco.fgov.be/enterprises/vademecum/home_nl.htm (consultatie 25 maart 2008).

Verwijzingen naar andere elektronische dragers

40. Een beperkt aantal publicaties wordt verspreid als digitale bron, maar niet online, zoals op een **cd of dvd**. Een referentie hieraan verschilt niet van een verwijzing naar een gedrukte bron en bevat dus alle gegevens van auteur, titel, plaats, uitgever en jaar van uitgave. Soms gaat het om een **databank**, zodat de vermelding van pagina's geen zin heeft. In andere gevallen gaat het wel degelijk om één document, dat een aantal pagina's heeft, wat dus kan worden vermeld. In de beide gevallen wordt achteraan de verwijzing, maar vóór de concrete pagina, nummer, noot of trefwoord, tussen haakjes vermeld welke de elektronische drager is.

Voorbeeld 40

- X, *Gids voor sociale reglementeringen in de onderneming*, Mechelen, Kluwer, 2015 (cd-rom), 20.
- J. MOORS en S. THEISSEN, *Juridisch woordenboek*, Brugge, die Keure, 2006 (cd-rom), v^o *Pand*.

Buitenlandse bronnen

41. De verwijzingen naar buitenlandse bronnen worden **zoveel mogelijk op dezelfde manier** opgebouwd als de verwijzingen naar Belgische bronnen. Voor de bijzonderheden voor elk van de soorten rechtsbronnen, zie *infra* [nr. 81](#) (wetgeving), [nr. 118](#) (rechtspraak), [nr. 175](#) (rechtsleer).

Zoals vermeld, is voorliggende gids enkel bedoeld voor Nederlandstalige teksten die in België worden gepubliceerd. Voor publicaties in andere talen of in andere landen gelden meestal andere richtlijnen. Zo geldt voor Franstalige teksten die in België worden gepubliceerd de *Guide des citations, références et abréviations juridiques* en is in Nederland de *Leidraad voor juridische auteurs* van toepassing.

Voorbeeld 41

- MALAURIE, P. en AYNES, L., *Les biens*, Parijs, Defrénois, 2007, 397 p.
- ZIMMERMANN, R., "The Unwinding of Failed Contracts in the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010", *Uniform Law Review* 2011, 563-587.
- Hoge raad (NL) 23 december 2005, nr. C04/307HR, concl. A.S. HARTKAMP.

42. Als in een voetnoot verwezen wordt naar zowel Belgische als buitenlandse bronnen, dan worden eerst de Belgische bronnen vermeld en vervolgens de buitenlandse bronnen, gegroepeerd per land.

Verwijzingen naar Wetgeving

Hiërarchie en volgorde

43. De hiërarchie tussen de verschillende soorten van wetgeving moet in de volgorde van de verwijzingen worden geëerbiedigd. Zonder een standpunt te willen innemen in controversen over de hiërarchie van bepaalde rechtsbronnen, kan het volgende als richtlijn gelden:

Voorbeeld 43

- Art. 22 Gw.; art. 10 wet 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993, 5.801; art. 1 KB nr. 5, 7 september 1993, *BS* 25 september 1993, 21.259.
1. internationaalrechtelijke normen, zoals verdragen, conventies, protocollen, handvesten, resoluties enz.;
 2. Europeesrechtelijke normen, in het bijzonder primair (verdragen) en secundair recht (verordeningen, richtlijnen en besluiten, maar ook richtsnoeren, kaderbesluiten, beschikkingen enz.) van de Unie en andere besluiten van Europese regionale organisaties (raad van Europa, Benelux enz.);
 3. grondwet;
 4. samenwerkingsakkoorden op het niveau van de wetgevende machten (goedgekeurd bij wet, decreet of ordonnantie);
 5. akten van de wetgevende machten:
 1. wetten aangenomen met bijzondere meerderheid (bijzonderemeerderheidswetten);
 2. decreten aangenomen met bijzondere meerderheid (bijzonderemeerderheidsdecreten);
 3. gezamenlijke decreten of ordonnanties;
 4. wetten aangenomen met gewone meerderheid;
 5. decreten (aangenomen met gewone meerderheid) van de gewezen Nederlandse Cultuurgemeenschap en de gewezen Franse Cultuurgemeenschap, de Vlaamse gemeenschap, het Vlaamse gewest, de Franse gemeenschap, het Waalse gewest, de Duitstalige gemeenschap en de Franse gemeenschapscommissie;
 6. ordonnanties van het Brussels Hoofdstedelijk gewest en van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie;
 7. besluitwetten van de Koning en de ministers, respectievelijk van de in raad verenigde ministers tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog (de zogenaamde eigenlijke besluitwetten);
 6. besluitwetten genomen op grond van wetten tot toekenning van buitengewone machten aan de Koning (de zogenaamde oneigenlijke besluitwetten) en (genummerde) koninklijke besluiten op grond van wetten tot toekenning van bijzondere machten;
 7. samenwerkingsakkoorden op het niveau van de uitvoerende machten (die dus niet werden goedgekeurd bij wet, decreet of ordonnantie);
 8. gezamenlijke uitvoeringsbesluiten;

9. gewone reglementaire koninklijke besluiten (verordeningen, reglementen, alsook algemeen bindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten) en daarmee gelijkgestelde besluiten van de Vlaamse Executieve of de Vlaamse regering, de Franse gemeenschapsexecutieve of de Franse gemeenschapsregering, de Waalse gewestexecutieve of de Waalse regering, de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve of de Brusselse Hoofdstedelijke regering (tot uitvoering van de ordonnanties van het Brussels Hoofdstedelijk gewest), het Verenigd College van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie (tot uitvoering van de ordonnanties van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie), de Executieve van de Duitstalige gemeenschap of de regering van de Duitstalige gemeenschap (tot uitvoering van de decreten van de Duitstalige gemeenschap) en het College van de Franse gemeenschapscommissie (tot uitvoering van de decreten van de Franse gemeenschapscommissie);
10. ministeriële besluiten en de daarmee gelijkgestelde besluiten van een of meer leden van een van de vernoemde executieven, regeringen of colleges;
11. besluiten van de gewezen raad voor de Duitse Cultuurgemeenschap;
12. besluiten van parastatalen, verzelfstandigde agentschappen enz.;
13. provinciale besluiten (eerst raad, daarna (bestendige) deputatie, ten slotte gouverneur);
14. besluiten van de agglomeraties en federaties van gemeenten (eerst raad, dan college), met inbegrip van de in hun hoedanigheid van agglomeratieorgaan getroffen besluiten van de Brusselse Hoofdstedelijke raad of het Brussels Hoofdstedelijk Parlement en de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve of regering;
15. besluiten van de Vlaamse gemeenschapscommissie, de Franse gemeenschapscommissie en de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie (eerst taalgroep en college, resp. verenigde vergadering en verenigd college gezamenlijk, dan college, resp. verenigd college) getroffen in hun hoedanigheid van gedecentraliseerde besturen;
16. gemeentelijke besluiten (eerst raad, dan college, ten slotte burgemeester);
17. parlementaire voorbereiding en pseudowetgeving zoals omzendbrieven, gedragscodes, sectorale afspraken en dergelijke meer.

Interne normen

44. In een referentie aan een wettekst of uitvoeringsbesluit worden de volgende gegevens, die alle essentieel zijn voor de identificatie van de tekst, in de aangegeven volgorde vermeld:

1. artikel (afgekort als 'art.', zonder hoofdletter, tenzij in het begin van een zin), eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf, lid, romeins cijfer, gedachtestreep, letter, zin enz.;
2. aanduiding of het gaat om een wet, decreet, ordonnantie, besluit enz.;
3. datum;
4. opschrift;
5. verwijzing naar de vindplaats in de officiële publicatie.

Voorbeeld 44

- Art. 21, § 1, tweede lid Decr.Vl. 4 april 2014 betreffende de organisatie en de rechtspleging van sommige Vlaamse bestuursrechtscolleges, *BS* 1 oktober 2014.
- Art. 1, § 2, 2° KB 18 maart 1999 betreffende de medische hulpmiddelen, *BS* 14 april 1999, 12.105.

45. Wanneer het echter gaat om een wet of besluit waarnaar in de hedendaagse Belgische juridische literatuur vaak wordt verwezen, volstaat de vermelding van de volgende gegevens in de aangegeven volgorde:

1. artikel (afgekort als 'art.', zonder hoofdletter tenzij bij het begin van een zin), eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf, lid, romeins cijfer, gedachtestreep, letter, zin enz.;
2. opschrift – eventueel met de aanduiding van de datum of het jaartal als er verschillende normen met hetzelfde opschrift elkaar opgevolgd hebben – of de gebruikelijke afkorting ervan.

Een verwijzing naar de officiële publicatie is hier niet noodzakelijk, omdat deze teksten in de meeste wettenverzamelingen zijn opgenomen en trouwens vaak worden gewijzigd.

Voorbeeld 45

- Art. 248 Sw.
- Art. 4.1.2.1, § 2 VLAREM II.
- Art. 14 RvS-Wet.
- Art. 10 WIB 1992.
- Art. 3.38 BW.
- Art. 1915 oud BW.

46. Het artikel, de paragraaf, het lid enz. van de norm wordt vermeld volgens het systeem van die norm zelf. De verschillende elementen worden gescheiden door een komma en een spatie. Na het laatste element wordt er geen komma meer geplaatst. Als een lid, alinea enz. geen eigen nummer heeft, dan noteert men het rangnummer voluit, zoals 'eerste' of 'dertiende'.

De woorden bis, ter, quater enz. die bij later ingevoegde artikelnummers worden gebruikt, worden aan het artikelnummer geschreven, zonder spatie. Ze hoeven niet te worden gecursiveerd.

Voorbeeld 46

- Art. 577-2, § 9, derde lid oud BW.
- Art. 3.30, § 1, 7° BW.
- Art. 39/9, § 2 wet 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen, *BS* 31 december 1980, 14.584.
- Art. 14bis Gw.

47. Als men verschillende (delen van) artikelen van eenzelfde wet opsomt, is het aanbevolen het woordje 'art.' te herhalen zodra door de opeenvolging van komma's vergissingen mogelijk zijn. Als geen vergissingen mogelijk zijn, worden op elkaar volgende artikelen vermeld door het eerste en het laatste van de reeks met een koppelteken ertussen. Als het om niet op elkaar volgende artikelen gaat, worden ze gescheiden door een komma en een spatie en worden de laatste twee verbonden door het voegwoord 'en'.

Hetzelfde geldt wanneer naar meerdere met '§ ' aangeduide paragrafen van een wetsartikel wordt verwezen. Het is aanbevolen het §-teken te herhalen wanneer vergissingen mogelijk zijn. Zijn geen vergissingen mogelijk, dan worden op elkaar volgende paragrafen vermeld door het eerste en het laatste nummer met een koppelteken ertussen. Gaat het om niet op elkaar volgende paragrafen, dan worden ze gescheiden door een komma en een spatie en worden de laatste twee verbonden door het voegwoord 'en'.

Voorbeeld 47

- Art. 1167-1173 Ger.W.
- Art. 1167, 1170 en 1173 Ger.W. art. 1168, derde lid, a), art. 1171, eerste lid en art. 1173, 5°-6° Ger.W.
- Art. 30, § 1-3, 6 en 8 RvS-Wet.

48. Wat de aanduiding betreft van de categorie of soort waartoe een norm behoort, wordt verwezen naar de afkortingenlijst in deel 5 (*infra* [nr. 182](#) e.v.). Het woord 'wet' wordt echter niet afgekort, zodat het enkel een hoofdletter krijgt wanneer het vooraan staat in een zin. Voor een decreet, afgekort als 'Decr.', is het aangewezen aan te geven van welke deelstaat (Vl., Fr., W., D.) het uitgaat. Voor een ordonnantie wordt aangegeven of ze van het gewest (Br.) of van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie (Gem.) uitgaat. De onderdelen van deze afkortingen worden niet gescheiden door een spatie.

Voorbeeld 48

- Wet 10 april 1995 tot aanvulling van de Nieuwe Gemeentewet met bepalingen betreffende de gemeentelijke volksraadpleging, *BS* 21 april 1995, 10.134.
- Art. 2 wet 10 april 1995 tot aanvulling van de Nieuwe Gemeentewet met bepalingen betreffende de gemeentelijke volksraadpleging, *BS* 21 april 1995, 10.134.

- Art. 1 Decr.Fr. 30 mei 1994 houdende wijziging van het decreet van de Franse gemeenschap van 18 juni 1990 houdende regeling van het toezicht over de Franse Gemeenschapscommissie, *BS* 23 augustus 1994, 21.255.

49. Data worden steeds als volgt aangeduid:

- de dag wordt uitgedrukt in Arabische cijfers;
- de maand wordt voluit geschreven;
- het jaartal wordt voluit in Arabische cijfers opgegeven.

De identificatiedatum van de wet is altijd de datum van de afkondiging en wijzigt dus niet meer, ook al wordt de wettekst zelf door latere wetten gewijzigd. Deze latere wetswijzigingen worden niet vermeld. Een verwijzing naar een wet betreft steeds de stand van die wet op het ogenblik van het schrijven. Als de auteur van deze algemene regel wil afwijken en zijn lezer wil wijzen op de toestand van de wet op een ander ogenblik, dan moet hij dit uitdrukkelijk vermelden.

Voorbeeld 49

- MB 4 mei 2007 houdende het verbod van het gebruik van sommige letterwoorden of logo's voor de verkiezingen van de Federale Wetgevende Kamers van 10 juni 2007, *BS* 8 mei 2007 (ed. 2).
- Art. 13, eerste lid wet 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument, *BS* 29 augustus 1991 (ed. 1), 18.712 (voor de wetswijziging van 25 mei 1999).
- Art. 29 Wegverkeerswet (zoals van toepassing tussen 20 juli 2005 en 10 mei 2006).
- oud art. 775 Ger.W.
- oud art. 1326 oud BW.

50. In principe wordt het officiële opschrift van een norm volledig weergegeven.

Voor in de hedendaagse Belgische juridische literatuur vaak aangehaalde wetten of besluiten, volstaat de gebruikelijke afkorting (*supra* [nr. 45](#) en *infra* [nr. 184](#)).

Als in een tekst herhaaldelijk wordt verwezen naar een andere wet of besluit, mag die wet of dat besluit verkort worden geciteerd, als in een lijst vooraan of achteraan de gebruikte afkortingen verklaard worden, *infra* [nr. 177](#) e.v. In een tekst zonder afkortingenlijst wordt in dat geval een eerste vermelding in voetnoot voluit geschreven, gevolgd door de verkorte vermelding na de woorden 'hierna:' tussen haakjes.

Voorbeeld 50

- Wet 13 april 1995 houdende bepalingen tot bestrijding van de mensenhandel en van de kinderpornografie, *BS* 25 april 1995, 10.823.

51. Wat de vindplaats betreft, gaat, wanneer deze moet worden opgenomen, steeds de voorkeur uit naar de officiële publicatie, waar de tekst van de authentieke akte is opgenomen. Vermits latere wetwijzigingen niet worden vermeld, wordt er enkel verwezen naar de oorspronkelijke publicatie van de norm.

Wanneer naar de toestand van de wet op een specifiek moment verwezen wordt, kan het zinvol zijn (bijkomend) te verwijzen naar de vindplaats van de bedoelde wijziging.

Verwijzen naar andere, niet-officiële publicaties zoals private verzamelingen van verdragen, wetten en akten, *Bulletin usuel*, *Omnilegie*, *Verzameling van Wetten en Besluiten*, *Pasinomie* enz. is doorgaans af te raden, tenzij voor enkele heel oude wetten van voor het verschijnen van het Belgisch Staatsblad of voor pseudo-wetgeving die niet officieel gepubliceerd werd. Evenmin hoeft er verwezen te worden naar het webadres wanneer de norm online geconsulteerd werd. De meeste overheden bieden vandaag immers online alle wetgeving aan, zowel de officiële publicaties als de geconsolideerde versies, in databanken die de jurist verondersteld wordt te kennen. Enkel voor pseudowetgeving die niet in de klassieke databanken is opgenomen, wordt naar een webadres verwezen.

Voorbeeld 51

- B.W.Reg. 5 maart 2015 tot invoering van een sorteerplicht voor bepaalde afvalstoffen, *BS* 16 maart 2015.
- Art. 145 WIB 1992 (zoals gewijzigd door de wet 22 december 2009 houdende fiscale en diverse bepalingen, *BS* 31 december 2009 (ed. 2)).
- Omz.Vl. 16 december 1997 betreffende het taalgebruik in gemeentebesturen van het Nederlandse taalgebied, <http://binnenland.vlaanderen.be/omzendbrief/taalgebruik-gemeentebesturen-van-het-nederlandse-taalgebied>.

52. De publicatie (niet het webadres) wordt, zoals bij tijdschriften, gecursiveerd waar mogelijk, anders onderstreept. Voor de meest gebruikelijke, zoals het *Belgisch Staatsblad*, gebeurt dat steeds door middel van een afkorting.

De verwijzing naar het bestuursmemoriaal van een provincie gebeurt door de vermelding *Bestuursmemoriaal*, gevolgd door de naam van de provincie, de datum van bekendmaking en (wanneer van toepassing) de pagina. Voor de bekendmakingen op de websites van de Vlaamse provincies en in de provinciale bulletins van de provincies in het Waals gewest wordt ook de aanduiding *Bestuursmemoriaal* gebruikt.

Voorbeeld 52

- Art. 2 wet 11 juli 1994 betreffende de politierechtbanken en houdende een aantal bepalingen betreffende de versnelling en modernisering van de strafrechtspleging, *BS* 21 juli 1994, 19.117.
- Regl.Prov.R. West-Vlaanderen 25 januari 2007 houdende de vaststelling van wat onder het begrip dagelijks bestuur wordt verstaan, *Bestuursmemoriaal West-Vlaanderen* 22 februari 2007, 15-17.
- Omz.Gouv. Luik 25 februari 2015 relative au pavoisement des édifices publiques, *Bestuursmemoriaal Luik* 27 februari 2015, 55.

- B.Prov.R. Limburg 25 februari 2015 Provinciale Uitleendienst Limburg – reglementswijziging, *Bestuursmemoriaal Limburg* 10 maart 2015.

53. Er komt een komma tussen het opschrift van de norm en de officiële vindplaats.

54. Als er verwezen wordt naar de bladzijde in de officiële vindplaats, wordt die voorafgegaan door een komma. Het vermelden van de bladzijde is normaal gezien aanbevolen; in de bladzijdeaanduiding mag voor de leesbaarheid een punt worden toegevoegd (bladzijde 38.866 of 38866). Zoals steeds, is ook hier consequentie nodig.

Voorbeeld 54

- Art. 19, § 3 wet 26 juni 1990 betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke, *BS* 27 juli 1990, 14.806.

55. Wanneer verwezen wordt naar het Belgisch Staatsblad, volstaat vanaf 1 januari 2003 de vermelding van de datum van publicatie (vanaf die datum worden slechts vier gedrukte exemplaren gemaakt en deze zijn identiek aan de via internet verspreide versie). In een onlinepublicatie wordt immers niet opgezocht door te bladeren. Voor oudere wetgeving is verwijzing naar de bladzijde aanbevolen, omdat het de opzoeking vergemakkelijkt.

56. Vermelding van de editie is noodzakelijk als er verschillende edities van dezelfde datum zijn. Deze vermelding wordt onmiddellijk na de datum tussen haakjes toegevoegd.

Voorbeeld 56

- Art. 8 wet 27 december 2006 houdende diverse bepalingen (II), *BS* 28 december 2006 (ed. 3).
- KB 19 december 2006 betreffende de toewijzing in 2006 van bepaalde niet-fiscale ontvangsten aan het Zilverfonds, *BS* 28 december 2006 (ed. 1).
- Ord.Br. 10 juli 1997 houdende de aanpassing van de middelenbegroting van het Brussels Hoofdstedelijk gewest voor het begrotingsjaar 1997, *BS* 10 oktober 1997 (ed. 1), 26.738.

57. Geregeld verschijnen rechtzettingen van gepubliceerde wetgeving. Deze worden als *erratum* (*err.*) aan de oorspronkelijke verwijzing toegevoegd, ongeacht hun benaming (bv. ook rechtzettingen, rectificaties...).

Voorbeeld 57

- Art. 55 wet 21 december 2007 houdende diverse bepalingen, *BS* 31 december 2007 (ed. 3), *err.* *BS* 15 januari 2008.

58. In een opsomming worden referenties aan verschillende wetteksten of uitvoeringsbesluiten van elkaar gescheiden door een kommapunt.

Voorbeeld 58

- Art. 22 Gw.; art. 10 wet 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *BS* 18 maart 1993, 5.801.

Internationale normen

59. Het internationaal recht wordt gekenmerkt door een veelheid van geschreven en ongeschreven bronnen, die in grote mate verschillen van het nationaal recht. In de opbouw van de verwijzing naar dit soort normen wordt deze eigenheid op bepaalde punten in rekening genomen. Hierna worden de bijzondere aspecten aangeduid voor de meest gebruikelijke geschreven internationale bronnen. Voor wat niet uitdrukkelijk vermeld wordt, kan teruggevallen worden op de corresponderende regels die gelden voor interne bronnen (bv. voor interpunctie, cursivering).

Verdragen

60. Verdragen worden officieel gepubliceerd in speciale publicaties die uitgaan van internationale organisaties of van staten. De belangrijkste officiële publicaties die uitgaan van internationale organisaties zijn de *League of Nations Treaty Series/Recueil des Traités de la Société des Nations*, de *United Nations Treaty Series/Recueil des Traités des Nations Unies* en de *European Treaty Series/Série des Traités Européens* (nu *Treaty Series of the Council of Europe/Série des Traités du Conseil de l'Europe*). Verdragen worden in principe ook officieel gepubliceerd in het publicatieblad van het land dat partij geworden is bij het verdrag. In België is dat het Belgisch Staatsblad. Niet alle verdragen worden echter in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd. Naast de officiële collecties bestaan er ook niet-officiële publicaties. Sommige zijn algemeen, andere spitsen zich toe op bepaalde deelgebieden van het internationaal recht.

61. Vaak aangehaalde internationale verdragen/akten mogen verkort geciteerd worden volgens hetzelfde systeem als vaak aangehaalde interne normen (*supra* [nr. 45](#) en *infra* [nr. 183](#)).

Voorbeeld 61

- Art. XXIV GATT.
- Art. 12 BUPO-Verdrag.
- Art. 6 EVRM.

62. Minder bekende internationale verdragen/akten kunnen op de volgende manier geciteerd worden, waarbij de volgorde van de onderdelen afwijkt van deze bij interne normen:

1. artikel (afgekort als art.), eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf of lid;
2. aard van de internationale akte (verdrag, protocol, handvest, overeenkomst, statuut, akte...);
3. naam van het verdrag of de internationale akte, vaak inclusief de plaats van ondertekening;
4. datum van ondertekening door de originele verdragsluitende partijen (voorafgegaan door 'van');
5. vindplaats (bij voorkeur wordt verwezen naar de authentieke tekst, zoals die, naargelang van het geval, in de internationale of nationale overheidspublicatie is terug te vinden);
6. bladzijde

Voorbeeld 62

- Art. 10 verdrag van Wenen inzake consulaire verkeer van 24 april 1963, *United Nations Treaty Series*, vol. 596, 261.
- Art. 3 verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht van 23 mei 1969, *BS* 25 december 1993, 28.706.
- Art. 6 kaderverdrag voor de bescherming van het marinemilieu van de Kaspische Zee van 4 november 2003, *International Legal Materials* 2005, 3.

Besluiten van internationale organisaties

63. Internationale en regionale organisaties kennen een grote variëteit aan besluiten. Bij voorkeur wordt naar de authentieke versie verwezen (doorgaans in het Engels of Frans, zo mogelijk in het Nederlands), behalve als het gaat om zeer courante instrumenten.

64. Besluiten van internationale organisaties kunnen op de volgende manier geciteerd worden:

1. artikel (afgekort als 'art.') of paragraaf;
2. aard van de akte;
3. nummer (en bij de Algemene Vergadering van de VN de sessie) en opschrift van de akte (beide voor zover van toepassing);
4. orgaan dat het besluit heeft aangenomen;
5. datum tussen haakjes;
6. vindplaats in de officiële publicatie;
7. jaartal tussen haakjes.

Voorbeeld 64

- Report of the Working group on Minorities on its Twelfth Session (24 August 2006), *UN Doc. A/HRC/Sub. 1/58/19* (2006).
- Resolutie 1803 (XVII) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (14 december 1962), *UN Doc. A/5217* (1962) [citeerwijze van de oudere resoluties].
- Resolutie 58/318 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 september 2004), *UN Doc. A/RES/ 58/318* (2004) [vandaag gangbare citeerwijze].
- Resolutie 1729 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (15 december 2006), *UN Doc. S/RES/1729* (2006).
- Conférence des Chefs d'Etat et de gouvernement, Déclaration de Syrte (9 septembre 1999), *OUA Doc. EAHG/ Decl. (IV) Rev. 1* (1999).

Europese normen

65. Vaak aangehaalde Europese normen mogen verkort geciteerd worden volgens hetzelfde systeem als vaak aangehaalde interne normen (*supra* [nr. 45](#) en *infra* [nr. 183](#)). Voor minder bekende Europese normen gelden de volgende regels, waarbij voor wat niet uitdrukkelijk vermeld wordt, teruggevallen kan worden op de regels voor interne normen.

Voorbeeld 65

- Art. 3, 2, d Vogelrichtlijn.

66. Voor Europeesrechtelijke verdragen en besluiten van andere Europese organisaties dan de Europese Unie kan naar analogie verwezen worden naar wat hiervoor gezegd is over internationaalrechtelijke verdragen respectievelijk besluiten.

Voorbeeld 66

- Statuut van de raad van Europa van 5 mei 1949, *CETS*, nr. 1.

67. Rechtshandelingen van de Europese Unie, het zogenaamde secundaire recht, kunnen op de volgende manier geciteerd worden:

1. artikel (afgekort als 'art.'), eventueel gevolgd door aanduiding van paragraaf of lid;
2. aard van de akte (verordening, richtlijn...);
3. orgaan waarvan ze uitgaan (onmiddellijk aansluitend op de afkorting van de aard van de akte);
4. nummer van de akte;
5. datum van de akte (voorafgegaan door een komma);
6. opschrift van de akte;
7. vindplaats in de officiële publicatie, met vermelding van datum, aflevering en bladzijde.

Voorbeeld 67

- Art. 1 Verord.Raad nr. 2626/84, 15 september 1984 houdende wijziging van artikel 1 van verordening (EEG) nr. 3180/78 tot wijziging van de waarde van de rekeneenheid die wordt gebruikt door het Europees Fonds voor Monetaire Samenwerking, *Pb.L.* 16 september 1984, afl. 247, 1.
- Verord.Comm. nr. 1251/81, 11 mei 1981 houdende afwijking van verordening (EEG) nr. 2041/75 houdende bijzondere uitvoeringsbepalingen inzake het stelsel van invoer-, uitvoer- en voorfixatiecertificaten in de sector oliën en vetten met het oog op uitvoer van olijfolie naar Polen, *Pb.L.* 12 mei 1981, afl. 126, 6.
- Gemeensch.Strat.Europese raad nr. 2000/458/GBVB, 19 juni 2000 voor het Middellandse Zeegebied, *Pb.L.* 22 juli 2000, afl. 183, 5.
- B.Raad nr. (EU) 2015/484, 17 maart 2015 tot benoeming van een Belgisch lid van het Europees Economisch en Sociaal Comité, *Pb.L.* 21 maart 2015, afl. 77, 11.

Vorbereidende documenten

Parlementaire voorbereiding van interne wetgeving

Parlementaire stukken

68. Met de uitdrukking 'parlementaire stukken' worden alle officiële voorbereidingsstukken van alle wetgevende vergaderingen in België bedoeld. Bij een verwijzing naar deze documenten worden de volgende gegevens in de aangeduide volgorde vermeld:

1. officieel opschrift (waaruit ook de aard van het document blijkt: wetsontwerp, verslag van de commissie, amendement enz.);
2. vindplaats, afgekort als '*Parl.St.*' (zonder spatie);
3. wetgevende vergadering waarvan het document uitgaat;
4. zittingsjaar (met eventuele aanduiding dat het een buitengewone zitting betreft);
5. nummer en subnummer van het document;
6. bladzijde.

69. Bij een eerste verwijzing naar een parlementair document – bv. wetsontwerp, wetsvoorstel, verslag van een parlementaire commissie enz. – dient het volledige opschrift van het stuk te worden weergegeven. Bij voorstellen wordt vaak de naam van de eerste indiener vermeld. Van tweetalige stukken wordt de Nederlandstalige titel opgegeven. Van eentalige stukken wordt de titel in die taal geciteerd.

Voorbeeld 69

- Voorstel van wet waarbij de ontvluchting van gedetineerden strafbaar wordt gesteld, *Parl.St.* Kamer 1991-92, nr. 241/1.
- Begroting van het ministerie van Openbare Werken voor het begrotingsjaar 1980, *Parl.St.* Kamer 1979-80, nr. 4-XVI/l, 7.
- Voorstel van decreet (P. LACHAERT e.a.) houdende wijziging van het decreet van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning en van het decreet van 18 mei

1999 houdende de organisatie van de ruimtelijke ordening, wat de verhouding tussen de milieuvergunning en de bouwvergunning betreft, *Parl.St.* VI.Parl. 2006-07, nr. 1239/1.

70. Wat de *vindplaats* betreft, gebruikt men steeds de afkorting *Parl.St.* Er wordt dus geen rekening mee gehouden dat deze stukken onder andere benamingen, zoals *Parlementaire Documenten*, *Parlementaire Bescheiden* en *Gedrukte Stukken* gepubliceerd werden of worden. De afkorting wordt gecursiveerd, in een handgeschreven tekst onderstreept.

71. Gelet op het aantal *parlementaire vergaderingen* verdient het aanbeveling steeds de afkorting van de Nederlandstalige benaming te gebruiken (zie de lijst *infra* [nr. 185](#)).

72. De parlementaire *zitting* bestrijkt gewoonlijk een gedeelte van twee opeenvolgende burgerlijke jaren. In de referentie wordt de eeuw van het zittingsjaar slechts bij het eerste jaartal aangeduid. Gaat het om een buitengewone zitting, dan wordt dit door de afkorting 'BZ' duidelijk gemaakt.

Voorbeeld 72

- Wetsvoorstel betreffende telewerk, *Parl.St.* Kamer BZ 2014, nr. 54-21/1.

73. Bij verwijzing naar een *nummer* van een parlementair stuk wordt dit cijfer voorafgegaan door de aanduiding 'nr.'. Het subnummer van een parlementair stuk krijgt geen bijzondere aanduiding en wordt van het nummer gescheiden door een schuine streep. In het nummer wordt geen vermelding van een zittingsjaar meer opgenomen.

Wanneer een parlementaire vergadering, zoals de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat sinds geruime tijd doen, een documentcijfer gebruikt waarvan het eerste getal verwijst naar de legislatuur, wordt deze aanduiding van de legislatuur wel overgenomen in de verwijzing als eerste deel van het nummer gevolgd door een liggend streepje.

Het romeinse cijfer ter aanduiding van een begrotingsdocument wordt tussen het nummer en het subnummer geplaatst. Het wordt van het nummer gescheiden door een liggend streepje.

Voorbeeld 73

- Amendement (R. DAEMS) op het voorstel van decreet betreffende de bodemsanering en de bodembescherming, *Parl.St.* VI.Parl. 2006-07, nr. 867/8.
- Wetsvoorstel (K. LALIEUX e.a.) tot wijziging van boek III, titel VIII, hoofdstuk II, afdeling 2bis van het Burgerlijk Wetboek, teneinde de automatische hernieuwing van de handelshuur te garanderen, *Parl.St.* Kamer 2006-07, nr. 51-3082/1.
- Verslag over het wetsontwerp houdende instemming met de Europese conventie met betrekking tot het landschap, gedaan te Firenze op 20 oktober 2000, *Parl.St.* Senaat 2003-04, nr. 3-506/2.
- Projet de décret contenant le budget de la Communauté française de l'année budgétaire 1987, *Parl.St.* Fr.Gem.r. 1986-87, nr. 4-III/1, 77.

74. De *pagina* wordt, conform de algemene regel, steeds vermeld in Arabische cijfers zonder voorafgaande aanduiding met 'p.'.

Parlementaire handeligen en schriftelijke vragen en antwoorden

75. Voor de verslagen van de parlementaire besprekingen (parlementaire handelingen) geldt:

1. vindplaats, afgekort als *Hand.* (er wordt dus geen rekening gehouden met het feit dat deze documenten onder verschillende titels gepubliceerd werden en worden, bv. *Integraal verslag, verslagen*);
2. wetgevende vergadering (en desgevallend de commissie) waarvan het document uitgaat;
3. zittingsjaar (met eventuele aanduiding dat het een buitengewone zitting betreft);
4. datum;
5. eventueel het nummer (de wetgevende vergaderingen gebruiken verschillende nummeringssystemen);
6. bladzijde.

Voorbeeld 75

- *Hand.* Kamer 1989-90, 23 mei 1990, 68-79.
- *Hand.* W.Gew.R. 1980-81, 25 november 1980, 5.
- *Hand.* Vl.Parl. comm. leefmilieu en natuur, landbouw, visserij en plattelandsbeleid en ruimtelijke ordening en onroerend erfgoed 2007-08, 27 september 2007, nr. C2-LEE1, 8.

76. *Mutatis mutandis* gelden de verwijzingsregels voor de parlementaire handelingen ook voor de verwijzingen naar de bulletins van schriftelijke parlementaire vragen en antwoorden. Daarbij mogen echter ook het nummer van de vraag en de naam van de vraagsteller worden vermeld. Deze facultatieve vermeldingen worden dan tussen haakjes aan het einde van de referentie geplaatst. De naam van de bevoegde minister die het antwoord gaf, hoeft niet te worden vermeld, maar kan wel de duidelijkheid ten goede komen. Wat de publicatie betreft, gebruikt men de afkorting *Vr. en Antw.*

Wanneer niet verwezen wordt naar een passage in een bulletin, maar naar een vraag die de betrokken wetgevende vergadering individueel heeft gepubliceerd op haar webstek, wordt de verwijzing als volgt opgebouwd. Na de afkorting *Vr. en Antw.* en de vermelding van de betrokken assemblee, wordt het nummer van de vraag vermeld, gevolgd door de datum van de vraagstelling. De naam van de vraagsteller en eventueel de minister die antwoord gaf, wordt tussen haakjes hierachter geplaatst.

Voorbeeld 76

- *Vr. en Antw.* Kamer 1995-96, 29 januari 1996, nr. 49/19, 2039 (*Vr. nr. 8 J. VALKENIERS*).
- *Vr. en Antw.* Vl.R. 1992-93, 25 september 1992, 13 (*Vr. nr. 309 M. AELVOET*).
- *Vr. en Antw.* Senaat, *Vr. nr. 5-2*, 9 augustus 2010 (*B. LAEREMANS*).
- *Vr. en Antw.* Vl.Parl., *Vr. nr. 389*, 7 april 2014 (*M. VOGELS, antw. J. SCHAUVLIEGE*).

Documenten die interne reglementaire besluiten voorafgaan

78. Tot slot zijn er ook nog beleidsvoorbereidende en ondersteunende documenten, zoals adviezen van de SERV, NAR enz. Zeker bij een eerste verwijzing worden de benamingen best voluit geschreven. De verwijzing bevat de volgende elementen:

1. benaming van de instantie waarvan het document uitgaat, in hoofdletters of kleine kapitalen;
2. titel van het document gecursiveerd;
3. datum van het document;
4. (eventueel) nummer van het document;
5. vindplaats.

De verschillende onderdelen worden gescheiden door een komma.

Voorbeeld 78

- COMMISSIE VOOR DE BESCHERMING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER (CBPL), *Advies over de door de Vlaamse Regering goedgekeurde nota met betrekking tot een verhoogde openbaarheid van het beloningsbeleid bij de Vlaamse overheid*, 23 mei 2007, nr. 21/2007, www.privacycommission.be/sites/privacycommission/files/documents/advies_21_2007_1.pdf.
- MILIEU- EN NATUURRAAD VAN VLAANDEREN (MINARAAD), *Briefadvies over het voorontwerp van besluit inzake de invoering van een haalbaarheidsstudie voor alternatieve energiesystemen*, 30 augustus 2007, nr. 2007/27, www.minaraad.be/adviezen/2007/voorontwerp-van-besluit-inzake-de-invoering-van-een-haalbaarheidsstudie-voor-alternatieve-energiesystemen.
- SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD VAN VLAANDEREN (SERV), *Advies besluit haalbaarheidsstudie alternatieve energiesystemen*, 12 september 2007, nr. 1197, www.serv.be/sites/default/files/documenten/pdfpublicaties/1197.pdf.
- RAADGEVEND COMITÉ VOOR BIO-ETHIEK, *Advies betreffende het gebruik van DNA-tests bij het bepalen van de afstamming*, 13 november 2006, nr. 37, www.health.fgov.be/eportal/Healthcare/Consultativebodies/Committees/Bioethics/Opinions/index.htm#.VrA5JU90ypo.
- NATIONALE ARBEIDSRAAD (NAR), *Advies uitvoering van het generatiepact en het interprofessioneel akkoord voor de periode 2007-2008 – Outplacement*, 17 juli 2007, nr. 1617, www.cnt-nar.be/ADVIES/advies-1617.pdf.
- COMMISSIE VOOR BOEKHOUDKUNDIGE NORMEN (CBN), *Advies over de boekhoudkundige verwerking van het bedrag waarmee de waarde stijgt van de voorraad van erkende diamanthandelaars ingevolge de herwaardering hiervan met toepassing van de wet van 26 november 2006*, 21 juni 2007, nr. 181-1, www.cnc-cbn.be/files/advice/link/NL_181-01.pdf.

Vorbereiding van internationale wetgeving

79. Het sluiten van een verdrag wordt doorgaans voorafgegaan door een onderhandelingsproces. De neerslag van deze onderhandelingen of voorbereidende werken van een verdrag wordt in het internationaal recht de *travaux préparatoires* genoemd. De *travaux préparatoires* worden vaak niet gepubliceerd, zeker bij bilaterale, oudere of minder belangrijke internationale verdragen. Wanneer ze wel gepubliceerd worden, kunnen ze de vorm aannemen van een document van een orgaan van de internationale of regionale organisatie waarbinnen het verdrag tot stand kwam ofwel van een officiële of private publicatie die de verslagen van de diplomatieke conferentie bundelt. Naar deze bronnen wordt verwezen zoals naar documenten van de internationale of regionale organisaties waarvan ze uitgaan, of als documenten opgenomen in de officiële of private publicatie.

Voorbeeld 79

- *UN Doc. E/CN.4/SR.260 (1952), 4* [stemming door de leden van de VN Commissie voor de rechten van de Mens over een voorstel dat later artikel 1 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke rechten zal worden].
- *UNCIO Doc. Vol. VI (1945), 296* [voorstel van de Sovjet-Unie op de diplomatieke conferentie van San Francisco, waar het VN-Handvest werd onderhandeld].
- *M.J. BOSSUYT, Guide to the "Travaux Préparatoires" of the International Covenant on Civil and Political Rights, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1987, 75* [verwijzing naar een passage in de voorbereidende documenten van het BUPO-Verdrag].

Vorbereiding van Europese wetgeving

80. Binnen de Europese instellingen is het gebruik gegroeid om, zoals bij andere organisaties, alle documenten een herkenbare code te geven. De meeste voorbereidende documenten van de wetgeving kunnen vandaag online geconsulteerd worden via de website van Eur-Lex. Ook op de webstek van het Europees Parlement kunnen in de 'observatiepost wetgeving' heel wat stukken teruggevonden worden. Een verwijzing naar Europese voorbereidende documenten kan dan ook als volgt worden opgebouwd:

1. aanduiding van de aard van het document;
2. orgaan waarvan het document uitgaat, tussen haakjes;
3. titel van het document;
4. datum van het document;
5. codenummer.

De datum van het document en het codenummer worden voorafgegaan door een komma.

Voorbeeld 80

- Wijziging (Comm.) van het voorstel voor een verordening (EEG) van de raad tot wijziging van verordening (EEG) nr. 1056/72 inzake mededeling aan de Commissie van investeringsprojecten van communautair belang in de sectoren aardolie, aardgas en electriciteit, 13 juni 1990, COM(90)220 def.
- Voorstel (Comm.) voor een richtlijn van het Europees Parlement en de raad betreffende machines en tot wijziging van richtlijn 95/16/EG, 26 januari 2001, COM(2000)899 def – 2001/4 (COD).
- Verslag (EP) over de ontwerprichtlijn van het Europees Parlement en de raad betreffende de rechten op tolk- en vertaaldiensten in strafprocedures (00001/2010 – C7-0005/2010 – 2010/0801(COD)). Commissie burgerlijke vrijheden, justitie en binnenlandse zaken, 10 juni 2010, A7-0198/2010.
- Commission staff working document (Comm.). Implementation Plan accompanying the document Directive on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings, 27 november 2013, SWD(2013)492 def.
- Voorstel (Comm.) voor een verordening van het Europees Parlement en de raad tot wijziging van Verordening (EU) nr. 1236/2010 van het Europees Parlement en de raad tot vaststelling van een controle- en handhavingsregeling voor het gebied dat onder het Verdrag inzake toekomstige multilaterale samenwerking op visserijgebied in het noordoostelijke deel van de Atlantische Oceaan valt, 11 maart 2015, COM(2015)121 def – 2015/63 (COD).

Buitenlandse normen

81. Verwijzingen naar buitenlandse normen worden zoveel mogelijk op dezelfde manier opgebouwd als verwijzingen naar interne normen. De soortnaam van de wetgevende akte en het opschrift worden in de oorspronkelijke taal vermeld. Indien nuttig kan men achter de aanduiding van de soort norm tussen haakjes (de afkorting van) de naam van het land vermelden. Wanneer het opschrift in een voor de lezer onbekende taal is gesteld volgt een vertaling tussen vierkante haakjes. Het is toegelaten de naam van de officiële publicatie voluit te vermelden indien men vreest dat deze bij de lezers niet voldoende bekend is. Voor buitenlandse normen waarvan men vermoedt dat de lezer minder vertrouwd is met de databanken, wordt ook naar het webadres verwezen waar men deze geconsulteerd heeft. Het webadres volgt dan op de vermelding van de officiële vindplaats. Voor algemene overheidsdatabanken volstaat een verwijzing naar de startpagina.

Voorbeeld 81

- Art. 1 Loi n° 2014-344 (Fr) 17 maart 2014 relative à la consommation, *JO* 18 maart 2014, www.legifrance.gouv.fr.

Verwijzingen naar Rechtspraak

Hiërarchie en volgorde

82. Bij verwijzing naar meerdere rechterlijke uitspraken worden de uitspraken **per instantie** gegroepeerd en in [hiërarchische volgorde](#) geplaatst. Hierbij worden de verwijzingen naar uitspraken van internationale en Europese instanties boven de verwijzingen naar uitspraken van interne instanties geplaatst.

Indien wordt verwezen naar uitspraken van verschillende instanties die in de hiërarchie op **hetzelfde niveau** staan (bv. verwijzing naar een arrest van het hof van beroep van Antwerpen en naar een arrest van het hof van beroep van gent), dan worden deze in **alfabetische volgorde** vermeld.

Per rechtscollege worden de uitspraken in beginsel (zie evenwel [nr.83](#)) **chronologisch** gerangschikt, beginnend met de oudste of de recentste.

Voorbeeld 82

- Cass. 11 maart 1915, *Pas.* 1915-16, I, 208, concl. PHOLIEN; Cass. 21 oktober 1942, *Pas.* 1942, I, 237; Cass. 24 september 1976, *Arr. Cass.* 1977, 98 en *Pas.* 1977, I, 101; Antwerpen 31 januari 2000, *RW* 2001-02, 892; Gent 8 november 2006, *TGR* 2007, 307; Vred. Oostende 8 oktober 1998, *RW* 2001-02, 968.

1. Internationaal gerechtshof
2. Internationaal Strafhof
3. Permanent Hof van Arbitrage
4. VN-Mensenrechtencomité
5. Europees Hof voor de rechten van de Mens
6. Europese Commissie voor de rechten van de Mens
7. Hof van Justitie van de Europese Unie
8. Gerechten van de Europese Unie
9. Grondwettelijk Hof (de oude benaming Arbitragehof wordt behouden voor de arresten tot 7 mei 2007)
10. Hof van Cassatie
11. Raad van State;
12. hoven van beroep, arbeidshoven, Militair Gerechtshof
13. hoven van assisen
14. arrondissementsrechtbanken
15. rechtbanken van eerste aanleg
 1. burgerlijke rechtbanken
 2. correctionele rechtbanken
 3. familierechtbanken
 4. jeugdrechtbanken
 5. fiscale kamers
 6. beslagrechters
 7. strafuitvoeringsrechtbanken
 8. arbeidsrechtbanken
 9. rechtbanken van koophandel
 10. krijgsraden
 11. voorzitters van rechtbanken van eerste aanleg
 12. voorzitters van arbeidsrechtbanken
 13. voorzitters van rechtbanken van koophandel
 14. politierechtbanken
 15. vredegerichten
 16. andere bestuurlijke rechtscolleges (bv. deputatie, (Milieu)handhavingscollege, Raad voor Vergunningsbetwistingen, Raad voor Verkiezingsbetwistingen, Raad voor Vreemdelingenbetwistingen, Raad voor Betwistingen inzake studievoortgangsbeslissingen)
 17. andere buitengerechtelijke (privaatrechtelijke) rechtscolleges en arbitrage-instellingen

83. In bepaalde gevallen kan het wenselijk zijn om rechterlijke beslissingen te groeperen **per zaak**. Facultatief kan men dan eerst verwijzen naar de beslissing in eerste aanleg, daarna naar de uitspraak in hoger beroep en ten slotte naar het arrest van het Hof van Cassatie. Indien men eerst verwijst naar de beslissing in eerste aanleg duidt men het best aan of de uitspraak werd **bevestigd of gewijzigd in beroep** en of de voorziening **in cassatie werd aangenomen of verworpen**.

In geval van vernietiging kan ook melding worden gemaakt van de beslissing van het rechtscollege waarnaar de zaak werd verwezen en eventueel van de tweede cassatie-uitspraak evenals van de beslissing van de tweede rechter waarnaar het Hof van Cassatie de zaak verwees.

Voorbeeld 83

- Rb. Luik 28 maart 1950, *Pas.* 1951, III, 31, bevestigd door Luik 22 februari 1951, *JL* 1950-51, 201, vernietigd door Cass. 16 mei 1952, *Arr.Verbr.* 1952, 513, bevestigd door Brussel 4 mei 1954, *JT* 1954, 458, voorziening verworpen door Cass. 16 februari 1955, *Arr.Verbr.* 1955, 497.

Onderdelen van de verwijzing

84. In een verwijzing naar een rechterlijke uitspraak worden de volgende gegevens in de aangegeven volgorde vermeld:

1. rechterlijke instantie
2. datum van de uitspraak
3. nummer van de uitspraak
4. naam van de partijen of gebruikelijke naam van de zaak of de uitspraak
5. vindplaats van de uitspraak
6. in voorkomend geval de conclusie of het advies van het Openbaar Ministerie of een noot onder de uitspraak.

Of deze gegevens al dan niet verplicht vermeld moeten worden, zal hieronder nader worden toegelicht. De rechterlijke instantie en de datum van de uitspraak moeten in ieder geval steeds worden vermeld.

Rechterlijke instantie

85. De vermelding van de rechterlijke instantie is verplicht. Voor de afkortingen ervan wordt verwezen naar de lijst in deel 5 (infra [nrs. 187-188](#)).

Voorbeeld 85

- IGH 3 februari 2012, Duitsland/Italië, *Rev.Dr.ULg.* 2012, 339, noot P. VINCENT.
- HvJ 16 mei 1984, nr. C-105/83, ECLI:EU:C:1984:178, *Jur.* 1984, 2101.
- Beneluxhof 26 maart 1993, nr. A 92/3, MB International/Mattel.
- Antwerpen 5 september 2006, *NJW* 2007, 132, noot SDR.
- Arbrb. Gent 9 februari 1987, *RW* 1987-88, 649.
- Voorz. Kh. Hasselt 14 september 2012, *RW* 2013-14, 1069, noot D. MERTENS.

86. Tenzij de instantie **uniek** is (zoals het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Grondwettelijk Hof of het Hof van Cassatie), wordt ook de plaats van de rechterlijke instantie verplicht vermeld. Belgische plaatsnamen worden in het Nederlands weergegeven, wanneer er een courante Nederlandstalige benaming bestaat.

Voorbeeld 86

- Luik 17 oktober 1987, *JLMB* 1994, 1148.

87. Sommige rechtbanken en hoven hebben verschillende territoriale **afdelingen**. Men vermeldt hier de afdeling tussen ronde haakjes.

Voorbeeld 87

- Kh. Dendermonde (afd. Sint-Niklaas) 7 maart 1995, *AJT* 1994-95, 335, noot M. DE ZUTTER.
- Kh. Bergen (afd. Bergen) 13 mei 2014, *JT* 2014, 433.
- Jeugdrb. West-Vlaanderen (afd. Brugge) 1 augustus 2014, *TJK* 2014, 297, noot A. VAN LOOVEREN.

88. Wanneer eenzelfde plaats verschillende vredegerichten heeft, wordt het toepasselijke **kanton** tussen haakjes vermeld na de plaatsnaam van dit gerecht. Het nummer van het kanton wordt weergegeven in Romeinse cijfers.

Voorbeeld 88

- Vred. Leuven (II) 18 mei 1993, *Iuvis* 1994, 295.

89. Wanneer de rechtbank of het hof is samengesteld uit verschillende **kamers**, kan, voor zover men dat nuttig acht (bv. wanneer men de divergentie in de rechtspraak van de verschillende kamers van eenzelfde instantie wil bespreken), het kamernummer tussen haakjes vermeld worden na de plaatsnaam van de rechterlijke instantie.

Voorbeeld 89

- Antwerpen (3e k.) 2 februari 1993, *RW* 1993-94, 648, noot A. CARETTE.

90. Gaat het om een uitspraak in **kort geding**, dan wordt na de plaatsnaam van de rechterlijke instantie, in voorkomend geval gevolgd door het kamernummer, de afkorting 'KG' tussen haakjes vermeld.

Bij een verwijzing naar een beschikking van het Hof van Justitie, wordt na de afkorting van deze rechterlijke instantie, in voorkomend geval gevolgd door het kamernummer, de afkorting 'Besch.' tussen haakjes vermeld.

Voorbeeld 90

- Voorz. Kh. Luik (KG) 13 december 2010, *JT* 2011, 887, noot N. THIRION.
- Voorz. Rb. Brussel (KG) 17 oktober 2013, *NJW* 2013, 956.
- HvJ (8e k.) (Besch.) 20 november 2009, nr. C-278/09, ECLI:EU:C:2009:725, Martinez.

Datum van de uitspraak

91. De **datum** van de rechterlijke uitspraak wordt verplicht vermeld. Deze wordt als volgt aangeduid:

- de dag wordt uitgedrukt in Arabische cijfers
- de maand wordt voluit geschreven
- het jaartal wordt volledig in Arabische cijfers opgegeven.

Voorbeeld 91

- Cass. 24 december 1993, *Arr.Cass.* 1993, 1117 en *Pas.* 1993, I, 1118.

Nummer van de uitspraak

92. Een rechtscollege doet vaak meerdere uitspraken op dezelfde dag. Om deze uitspraken van elkaar te onderscheiden, kan het algemeen **rolnummer** (afgekort als 'AR') of het zaak- of **arrestvolgnummer** (afgekort als 'nr.') worden vermeld.

Bij verwijzing naar arresten van

- het Hof van Justitie
- het Gerecht en het Gerecht voor Ambtenarenzaken van de Europese Unie
- het Arbitragehof/Grondwettelijk Hof
- de Raad van State
- de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen
- de Raad voor Vergunningsbetwistingen
- het Handhavingscollege (vóór maart 2018 Milieuhandhavingscollege)
- de Raad voor Betwistingen inzake Studievoortgangsbeslissingen

is de vermelding van het nummer steeds verplicht. Bij verwijzing naar andere rechtspraak is de vermelding van het nummer verplicht als men naar de onlinevindplaats verwijst (zie daarover [nr. 105](#)).

Voorbeeld 92

- Cass. 3 mei 2013, AR C.11.0513.N.
- RvS (13e k.) 26 juni 2014, nr. 227.917, *JLMB* 2014, 1518.
- R.Stvb. 16 januari 2014, nr. 2013/406.
- Gent 6 oktober 2008, nr. 2007/AR/885.
- Cass. 27 januari 2011, *RW* 2010-11, 1775, noot V. SAGAERT.
- Cass. 27 januari 2011, AR F.07.0109.F, *RW* 2010-11, 1775, noot V. SAGAERT.

In alle andere gevallen is de vermelding van het nummer facultatief. Zo zijn volgende verwijzingen allebei toegelaten:

- Cass. 27 januari 2011, *RW* 2010-11, 1775, noot V. SAGAERT.
- Cass. 27 januari 2011, AR F.07.0109.F, *RW* 2010-11, 1775, noot V. SAGAERT.

93. De vermelding van het rolnummer ('AR') en het zaak- of arrestvolgnummer ('nr.') wordt na een komma toegevoegd na de datum van de uitspraak. Hierbij wordt het best gebruik gemaakt van de **noteerwijze** (al dan niet met spaties, punten of schuine strepen) **van het originele document**.

Om het onderscheid tussen cassatiebeschikkingen van de Raad van State over de toelaatbaarheid van het administratieve cassatieberoep en andere uitspraken van de raad duidelijk te maken, wordt voor deze cassatiebeschikkingen '(c)' toegevoegd na het nummer.

Voorbeeld 93

- GwH 19 juli 2007, nr. 106/2007.
- Cass. 22 juni 2007, AR C.03.0211.F.
- RvS 4 december 2003, nr. 126.049.
- RvS 10 maart 2015, nr. 11.129 (c).
- RvV 20 januari 2008, nr. 265.

94. Op initiatief van de Raad van de Europese Unie is in 2011 een Europese identificatiecode voor jurisprudentie (**ECLI** of European Case Law Identifier) ingevoerd. De invoering van deze identificatiecode strekt ertoe verwijzingen naar de nationale en Europese rechtspraak te stroomlijnen en opzoekingen te vergemakkelijken.

De ECLI is een uniforme identificatiecode die voor alle lidstaten en EU-rechtscolleges hetzelfde herkenbare formaat heeft. De code is opgebouwd uit vijf verplichte onderdelen:

- de vermelding 'ECLI', om aan te duiden dat het gaat om de Europese identificatiecode voor jurisprudentie
- de landcode: EU voor de Europese Unie, BE voor België, NL voor Nederland, enz.
- de code van de rechterlijke instantie die de beslissing heeft gewezen: bv. C voor Hof van Justitie, T voor gerecht, F voor gerecht voor Ambtenarenzaken, enz.
- het jaar waarin de uitspraak is gedaan (formaat JJJJ)
- het volgnummer van de uitspraak, waarvan de telling eigen is aan de rechterlijke instantie die de uitspraak heeft gewezen

Voor verwijzingen naar rechtspraak van het Hof van Justitie, het gerecht en het gerecht voor Ambtenarenzaken wordt de ECLI-code voortaan verplicht vermeld na het zaaknummer. Zaaknummer en ECLI-code worden van elkaar gescheiden door een komma.

Voorbeeld 94

- ECLI:EU:C:1998:27 is het 27e document van het Hof van Justitie met een ECLI in 1998.
- ECLI:EU:T:2012:426 is het 426e document van het gerecht met een ECLI in 2012.
- ECLI:EU:F:2010:80 is het 80e document van het gerecht voor Ambtenarenzaken met een ECLI in 2010.
- HvJ 4 september 2014, nr. C-452/13, ECLI:EU:C:2014:2141.
- Ger.EU, 8 september 2021, T-555/20 Arrest, ECLI:EU:T:2021:552

94 bis. Met de creatie van de nieuwe rechtspraakwebsite www.juportal.be, die sinds 2020 jure.juridat.fgov.be vervangt, voerde ook België ECLI in voor zijn nationale rechtspraak. Er werden afkortingen voor alle rechtscolleges bepaald en een systematiek gekozen voor het volgnummer, waarbij bijvoorbeeld de datum van de uitspraak wordt opgenomen in de vorm JJJMMDD.

Momenteel worden deze ECLI-codes echter uitsluitend toegevoegd op Juportal, ze zijn nog niet terug te vinden in tijdschriften en andere databanken. Daarom is het vermelden van de ECLI-code voor Belgische rechtspraak voorlopig **facultatief**. Voor cassatierechtspraak wordt het evenwel reeds aanbevolen, vermits deze systematisch en volledig beschikbaar is op Juportal. De ECLI-code wordt helemaal achteraan vermeld, na eventuele andere vindplaatsen.

Voorbeeld 94 bis

- Cass. 27 mei 1971, *Arr. Cass.* 1971, 959, ECLI:BE:CASS:1971:ARR.19710527.16.
- GwH 4 juni 2020, nr. 81/2020, ECLI:BE:GHCC:2020:ARR.20200604.18.
- Gent 24 november 2015, *Vigiles* 2016, afl. 5, 225, ECLI:BE:HGBNT:2015:ARR.20151124.11.
- Rb. Brussel (Fr.) 30 januari 2015, *DAOR* 2015, afl. 114, 61, ECLI:BE:PIBRL:2015:JUG.20150130.9.
- Arbrb. Antwerpen 30 mei 1995, ECLI:BE:ARANT:1995:JUG.19950530.4.

Naam van de partijen of gebruikelijke benaming van de uitspraak of de zaak

95. De naam van de gedingvoerende partijen mag worden toegevoegd na (het nummer en) de datum van de rechterlijke uitspraak. In plaats van de naam van de partijen kan ook de gebruikelijke benaming van de uitspraak of de zaak worden vermeld. Wanneer de gebruikelijke naam van de uitspraak of de zaak niet overeenstemt met de naam van minstens één van de partijen, wordt deze tussen enkele aanhalingstekens vermeld.

Bij verwijzing naar arresten van het Hof van Justitie, het Europees Hof voor de rechten van de Mens, het Internationaal Gerechtshof en de Raad van State is het gebruikelijk de naam van een of beide partijen, dan wel de gebruikelijke benaming van de uitspraak of de zaak te vermelden.

Tussen namen van tegenpartijen wordt een schuine streep aangebracht (eiser/verweerder). Bij uitspraken van objectief contentieux, waar de overheid ipso facto tegenpartij is, volstaat de naam van de verzoekende partij. In voorkomend geval wordt het nummer van de uitspraak en de naam van de partijen of de gebruikelijke benaming van de uitspraak of de zaak gescheiden door een komma.

Voorbeeld 95

- Cass. 27 januari 2011, Ar F.07.0109.F, Belgische Staat/Fortis.
- Cass. 27 mei 1909, 'Boswachtersarrest', *Pas.* 1909, I, 272, concl. TERLINDEN.
- EHRM 8 juli 1986, nr. 9815/82, Lingens/Oostenrijk.
- RvS 25 november 2004, nr. 137.642, Ingrosso.
- HvJ 20 februari 1979, nr. C-120/78, ECLI:EU:C:1979:42, 'Cassis de Dijon'.

Vindplaats

96. Men verwijst enkel naar de (elektronische of papieren) vindplaats(en) die men zelf heeft geconsulteerd. Zijn er voor de bedoelde uitspraak nog andere vindplaatsen, dan is het niet nodig om deze allemaal te vermelden. Wanneer het gaat om geannoteerde rechtspraak, kan een verwijzing naar een bijkomende vindplaats echter soms nuttig zijn.

Gedrukte vindplaats

97. Verwijst men naar een uitspraak die in een tijdschrift werd gepubliceerd, dan wordt de naam van het tijdschrift afgekort (zie afkortingenlijst infra [nr. 194](#) en www.rechtsaf.be) en gecursiveerd, in handgeschreven teksten onderstreept.

Voorbeeld 97

- Gent 17 november 2006, *TBO* 2007, 72.
- Cass. 7 september 2001, *Arr.Cass.* 2001, 139.

98. De jaargang van het tijdschrift wordt voluit in Arabische cijfers geschreven.

Voorbeeld 98

- Rb. Turnhout 28 mei 1993, *Verkeersrecht* 1994, 20.

99. Wanneer de jaargang van een tijdschrift een gedeelte van twee opeenvolgende kalenderjaren in dezelfde eeuw bestrijkt, dan wordt de eeuw slechts bij het eerste jaartal aangeduid. Bij de laatste jaargang van een eeuw wordt het tweede jaartal niettemin volledig aangehaald. De twee jaartallen worden met een koppelteken met elkaar verbonden.

Voorbeeld 99

- Vred. Torhout 27 oktober 1994, *AJT* 1994-95, 195, noot P.TAELMAN.
- Cass. 19 maart 1999, *RW* 1999-2000, 252.

100. De bladzijde of de kolom wordt in de regel vermeld in Arabische cijfers, zonder voorafgaande aanduiding 'p.' of 'k.'.

Voorbeeld 100

- Brussel 10 februari 1995, *JLMB* 1995, 593 en *JT* 1995, 427.

101. Als de redactie van een tijdschrift een eigen volgnummer aan een vonnis of arrest geeft, dan hoeft hiernaar niet verwezen te worden, maar volstaat de verwijzing naar de pagina.

Enkel indien de paginering niet doorloopt, maar per volgnummer herbegint, moet het volgnummer worden vermeld, voorafgegaan door 'nr'.

Voorbeeld 101

- Corr. Oudenaarde 7 februari 2002, *RPS* 2004, 284, noot S.KETTMANN. [In dit voorbeeld draagt het besproken vonnisnr. 6922, maar dit hoeft dus niet te worden vermeld.]
- Kh. Brussel 28 september 1977, *RGAR* 1978, nr. 9912, 2.

102. Wanneer de paginering van een tijdschrift bij ieder tijdschriftnummer opnieuw bij één begint, vermeldt men het nummer van de aflevering na de jaargang. Loopt de paginering de hele jaargang door, dan volstaat de verwijzing naar de pagina.

Voorbeeld 102

- Gent 3 januari 2011, *Juristenkrant* 2011, afl. 229, 1 (weergave).
- Corr. Namen 31 maart 1980, *JJD* 1983, afl. 33, 5, noot J. BODSON.
- Cass. 6 mei 1993, *RCJB* 1994, 163, noot F. RIGAUX.

103. In de regel wordt in een referentie aan een rechterlijke uitspraak alleen de beginbladzijde (-kolom) vermeld. Wil men echter refereren aan een welbepaalde passus in de uitspraak, dan zijn er twee mogelijkheden:

- ofwel volgt men de indeling van de gerechtelijke instantie indien die haar overwegingen of alinea's genummerd heeft; de relevante passage wordt dan na de pagina vermeld, voorafgegaan door een komma.
- ofwel verwijst men naar relevante bladzijde(n) (of kolom(-men)). Deze wordt of worden vermeld na de beginbladzijde (-kolom), waarvan het cijfer tussen haakjes wordt geplaatst.

Voorbeeld 103

- GwH 21 februari 2008, nr. 24/2008, *Arr.GwH* 2008, 305, overw. B.4.1.
- Arbitragehof 16 juni 1994, nr. 47/94, *RW* 1994-95, (287) 288-289.

104. Het komt ook voor dat rechtspraak wordt gepubliceerd in jaarboeken, caseboeken, cursussen enz. In dat geval volgt na rechterlijke instantie en datum (en eventuele verdere identificatie) het woord 'in' en de gegevens van een boek zoals verder besproken wordt, *infra* [nr. 119](#) e.v.

Voorbeeld 104

- Cass. 5 november 1920 in J. DUJARDIN en J. VANDE LANOTTE, *Inleiding tot het publiek recht, I, Basisbegrippen*, Brugge, die Keure, 1997, 114.

Onlinevindplaats

105. De uitspraken van bepaalde rechtscolleges worden online gepubliceerd in vrij toegankelijke overheidsdatabanken. Tegenwoordig geldt dit bijvoorbeeld reeds voor het Internationaal Gerechtshof, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, het Hof van Justitie en het Gerecht van de Europese Unie, het Benelux Gerechtshof, het Arbitragehof/Grondwettelijk Hof, het Hof van Cassatie (voor de meeste uitspraken vanaf 1990), de Raad van State (voor uitspraken vanaf het gerechtelijk jaar 1994-95), het Handhavingscollege (vóór maart 2018 Milieuhandhavingscollege), de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen, de Raad voor Betwistingen inzake Studievoortgangbeslissingen, de Raad voor Vergunningsbetwistingen en de Raad voor Verkiezingsbeslissingen. Voor uitspraken van deze rechtscolleges die in deze databanken beschikbaar zijn, is het niet nodig om de online databank te vermelden. Ook voor lagere rechtspraak van Belgische rechtscolleges die eveneens in de officiële online databank (www.juportal.be) werd opgenomen, moet de verwijzing naar die databank niet worden vermeld. Het zaaknummer is daarentegen wel steeds essentiële informatie die in dergelijke verwijzing moet worden opgenomen.

Voorbeeld 105

- Arbitragehof 21 december 2000, nr. 136/2000.
- GwH 26 juli 2007, nr. 113/2007, overw. B.2.
- Cass. 16 maart 2007, AR F.05.0049.N.
- RvS 4 december 2003, nr. 126.049.
- Gent 6 oktober 2008, nr. 2007/AR/885.

106. Bij verwijzing naar andere rechtspraak (in brede zin) is een verwijzing naar de URL daarentegen wel vereist.

Voorbeeld 106

- Rb. Brussel 16 juli 2014, nr. RG 13/13580/A, www.diversiteit.be/sites/default/files/documents/verdict/2014_07_16_bruxelles.pdf.
- Raad voor de Journalistiek 14 november 2013, nr. 2013-15, Tersago/Story, www.rvdj.be/sites/default/files/pdf/beslissing201315.pdf.

Noten en conclusies

107. Wanneer in de geconsulteerde vindplaats van de rechterlijke uitspraak een noot of een advies of conclusie van het Openbaar Ministerie mee is opgenomen, dan wordt deze vermeld. Louter verwijzende noten (met alleen enkele verwijzingen) hoeven niet te worden vermeld.

108. Wanneer een beslissing wordt gepubliceerd met zowel een noot als een conclusie van het Openbaar Ministerie, dan wordt in de verwijzing eerst de conclusie en vervolgens de noot vermeld.

Voorbeeld 108

- Cass. 27 januari 2011, *TBH* 2011, 651, concl. A. HENKES, noot R. HOUBEN.

109. Wanneer wordt verwezen naar verschillende beslissingen, waarvan sommige werden gepubliceerd met een noot, andere met een conclusie van het Openbaar Ministerie, heeft dit geen gevolg voor de volgorde waarin de beslissingen worden geciteerd.

Voorbeeld 109

- Cass. 17 november 1994, *Journ.proc.* 1995, afl. 275, 26, noot F. TULKENS; Cass. 6 maart 1985, *Pas.* 1985, I, 835, concl. E. LIEKENDAEL; *Arbrb.* Nijvel 4 oktober 1994, *Rev.dr.étr.* 1994, 383, noot.

110. De verwijzing naar een geannoteerd arrest of vonnis wordt gevolgd door het woordje 'noot' met daarachter de initiaal (of initialen) van de voornaam en de familienaam van de auteur of alleen zijn of haar initialen (indien de noot of verwijzende noot alleen met initialen is ondertekend). Is de noot anoniem, dan volstaat het woord 'noot'. Wanneer de noot een titel heeft, wordt die hier niet vermeld.

Voorbeeld 110

- Antwerpen (8e k.) 9 september 1993, *RW* 1993-94, 406, noot.
- Antwerpen (7e k.) 25 november 1993, *RW* 1993-94, 990, noot S. VAN OVERBEKE.

111. In een verwijzing naar conclusies en adviezen van het Openbaar Ministerie hoeft de titel van de betrokken parketmagistraat niet te worden vermeld: dergelijke titels zijn immers onderhevig aan verandering. Indien de voornaam van de parketmagistraat niet bekend is, volstaat de vermelding van de familienaam.

Voorbeeld 111

- Cass. (ver.k.) 15 oktober 1993, *RW* 1993-94, 711, concl. G. D'HOORE. [verwijzing naar het arrest met vermelding van de conclusie]
- Concl. G. D'HOORE bij Cass. (ver.k.) 15 oktober 1993, *RW* 1993-94, 711. [verwijzing naar de conclusie]
- Cass. 27 mei 1909, *Pas.* 1909, I, 272, concl. TERLINDEN. [voornaam parketmagistraat blijkt niet uit het arrest of de conclusie]

Interpunctie

112. De verwijzingselementen worden door komma's van elkaar gescheiden, met volgende uitzonderingen:

- geen komma tussen de benaming van het rechtscollege en de datum van de uitspraak
- geen komma tussen het tijdschrift en de jaargang

Verwijzingselementen die tussen haakjes worden geplaatst, worden buiten beschouwing gelaten voor de plaatsing van komma's buiten de haakjes.

113. Wanneer men verwijst naar verschillende vindplaatsen van eenzelfde rechterlijke beslissing, worden de verwijzingen naar deze vindplaatsen van elkaar gescheiden door komma's, de twee laatste verwijzingen door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee referenties zijn.

Voorbeeld 113

- Arbitragehof 2 maart 1995, nr. 19/95, *AA* 1995, 305, *JLMB* 1995, 376 en *P&B* 1995, 36, noot.

114. Wanneer men in eenzelfde voetnoot naar verschillende rechterlijke uitspraken verwijst, worden deze verwijzingen van elkaar gescheiden door een kommapunt.

Voorbeeld 114

- Antwerpen 3 april 1995, *Fisc.Koer.* 1995, 301; Kh. Gent 5 december 1995, *TGR* 1995, 2; Kh. Kortrijk 6 maart 1995, *AJT* 1994-95, 372.

Herhaling van referenties

115. Om verwarring te vermijden en het opzoekingswerk van de lezer te vergemakkelijken, worden bij **herhaling** van verwijzingen naar rechtspraak de referenties steeds opnieuw volledig opgegeven, met uitzondering van het gebruik van *ibid.* in op elkaar volgende voetnoten (supra [nr. 3](#)).

Niet-gepubliceerde rechtspraak

116. Hoewel de verwijzing naar niet-gepubliceerde rechtspraak over het algemeen af te raden is – omdat de lezer de juistheid van de bewering moeilijk kan controleren – kan een rechtscollage of een auteur zo'n referentie toch noodzakelijk of wenselijk achten. In dat geval worden alle mogelijke verwijzingselementen die bekend zijn geciteerd, gevolgd door de vermelding 'onuitg.' en, in voorkomend geval, de bron waaraan men de referentie heeft ontleend.

Voorbeeld 116

- Cass. 29 maart 1995, AR P.95248.F, onuitg.
- Kh. St.-Niklaas 25 augustus 1936, onuitg., aangehaald door J. LIMPENS, *Prijshandhaving buiten contract bij verkoop van merkartikelen*, Brussel, Bruylant, 1943, 60.

Uittreksels en samenvattingen

117. Verwijzingen naar rechtspraak waarvan alleen een uittreksel of een samenvatting werd gepubliceerd, gebeuren als volgt: na de pagina volgt tussen haakjes en naargelang van het geval 'verkort' of 'uittreksel' (als een letterlijk uittreksel is gepubliceerd), 'dispositief' (als enkel het beschikkend gedeelte werd gepubliceerd), 'samenvatting' (als de inhoud werd samengevat zonder dat er sprake is van een letterlijk uittreksel) of 'weergave' (als de inhoud van een rechterlijke uitspraak wordt weergegeven met een beperkte commentaar).

Voorbeeld 117

- Cass. 12 december 2008, *Rev.trim.dr.fam.* 2009, 589 (samenvatting) en *RW* 2008-09, 1690 (verkort), noot R. BARBAIX.
- GwH 17 maart 2010, nr. 27/2010, *BS* 19 mei 2010, 27.675 (uittreksel), *Juristenkrant* 2010, afl. 208, 2 (weergave) en *T.Vreemd.* 2010, 288 (dispositief).

Buitenlandse rechtspraak

118. Verwijzingen naar buitenlandse rechtspraak worden zoveel mogelijk op dezelfde manier opgebouwd als verwijzingen naar interne rechtspraak. De naam van de rechterlijke instantie wordt in de oorspronkelijke taal vermeld. Indien nuttig kan men daarachter tussen haakjes (de afkorting van) de naam van het land vermelden. Het is toegelaten de naam van de rechterlijke instantie en/of de naam van het tijdschrift waarin deze werd gepubliceerd, voluit te vermelden indien men vreest dat deze bij de lezers niet voldoende bekend zijn. Indien de rechterlijke uitspraak een ECLI-code heeft (supra [nr. 94](#)), is het ook nuttig deze te vermelden. Voor buitenlandse rechtspraak waarvan men vermoedt dat de lezer minder vertrouwd is met de databanken, wordt ook naar het webadres verwezen waar men deze rechtspraak

geconsulteerd heeft. Voor algemene overheidsdatabanken volstaat een verwijzing naar de startpagina.

Voorbeeld 118

- Hoge Raad (NL) 27 juni 1997, *Nederlandse Jurisprudentie* 1997, 319. Ook mogelijk: HR (NL) 27 juni 1997, *NJ* 1997, 319.
- Hoge Raad (NL) 18 januari 2008, ECLI:NL:Hr:2008:BB3210, *Nederlandse Jurisprudentie* 2008, 274, noot E.J. DOMMERING.
- Hoge Raad (NL) 23 december 2005, nr. C04/307HR, concl. A.S. HARTKAMP, www.rechtspraak.nl.
- Cass. (FR) 20 mei 2010, *Revue des Contrats* 2010, 1185, noot C. PÉRÈS.
- Cass. (FR) 7 april 2010, nr. 06-15.590, www.legifrance.gouv.fr.
- Cass. (FR) 9 november 2004, *JCP* 2005, I-114, 321 (weergave), noot P. GROSSER. [ervan uitgaande dat de lezers voldoende bekend zijn met de afkorting JCP]
- Bundesgerichtshof (DE) 30 september 2010, nr. I ZR 39/09, *Eur.Vervoerr.* 2010, 625.

Verwijzingen naar Rechtsleer

Onderdelen van de verwijzing

Boeken

Algemeen

119. In een referentie aan een boekwerk in een bibliografie worden de volgende gegevens in de aangeduide volgorde vermeld:

1. familienaam van de auteur(s) in hoofdletters;
2. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur (in hoofdletters of kleine kapitalen, gevolgd door een punt);
3. volledige titel van het boekwerk, gecursiveerd (of in een handgeschreven tekst onderstreept);
4. aantal delen, zo er meerdere zijn, of aanduiding van een welbepaald deel;
5. eerste plaatsnaam waar het werk is uitgegeven;
6. naam van de uitgever;
7. jaar van uitgave van het boekwerk of aanduiding dat het werk losbladig is ('losbl.');
8. totaal aantal pagina's (eventueel folio's, kolommen of nummers als er geen paginering is).

De verschillende elementen van de verwijzing worden van elkaar gescheiden door komma's.

Voorbeeld 119

- VANDEPUTTE, R., *Verbintenissen en overeenkomsten in kort bestek*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1986, 119 p.
- MAST, A., DUJARDIN, J., VAN DAMME, M. en VANDE LANOTTE, J., *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, Mechelen, Kluwer, 2014, xxxix + 1459 p.

120. In een voetnoot dient de referentie aan een boek dezelfde gegevens te bevatten, met dit verschil dat de initialen van de voornaam de familienaam voorafgaan. Wanneer men verwijst naar een specifieke passage, vermeldt men in de plaats van het aantal pagina's van het werk, de begin- en eindpagina van de relevant geachte passage.

Voorbeeld 120

- F. GOTZEN en M.-C. JANSSENS, *Wegwijs in het intellectueel eigendomsrecht*, Brugge, Vanden Broele, 2014, 172-173.

121. Wanneer in de tekst (corpus) de naam van de auteur en eventueel ook de titel van het werk zijn vermeld, worden deze gegevens in de voetnoot duidelijkheidshalve herhaald.

122. Rechtsleer wordt in toenemende mate (ook) online gepubliceerd. Wie wil verwijzen naar een onlinevindplaats van rechtsleer behoort rekening te houden met de algemene instructies voor referenties aan digitaal bronnenmateriaal (*supra* [nr. 33](#) e.v.).

Indien de onlinevindplaats een exacte kopie is van de gedrukte versie van het boek (bv. een pdf-document), dan wordt er verwezen alsof het een gedrukte bron was, zelfs wanneer de bron louter online geconsulteerd werd. Indien de geraadpleegde onlinevindplaats daarentegen niet de exacte kopie is van de gedrukte versie van het boek of wanneer er geen gedrukte versie van bestaat, dan refereert men daaraan door zo veel mogelijk onderdelen van de verwijzing op te nemen, gevolgd door de URL. De URL gaat dan het totaal aantal pagina's of de specifiek geconsulteerde pagina vooraf.

Wie verkiest zowel de gedrukte versie, als de onlinevindplaats van rechtsleer te vermelden, geeft eerst de gedrukte vindplaats(en) aan, om af te sluiten met de onlinevindplaats. Als er meerdere vindplaatsen zijn, wordt de laatste vindplaats (ook als dat een onlinevindplaats is) voorafgegaan door het woord 'en'. Het webadres blijft in een elektronische versie als een hyperlink actief. In gedrukte teksten mag de onderstreping worden verwijderd. 'Https://' mag weggelaten worden als het adres begint met 'www'. Wanneer het boek geconsulteerd werd in een private betalende databank, volstaat een verwijzing naar de beginpagina.

Auteurs

123. De volgende regels gelden alleen voor boeken waarbij alle auteurs verantwoordelijk zijn voor het hele werk. Is iedere auteur slechts verantwoordelijk voor zijn welomlijnde bijdrage in het werk, dan hebben we te maken met een verzamelwerk (*infra* [nr. 155](#) e.v.).

Zijn er twee of meer coauteurs, dan moeten van ieder van hen in de volgorde voorkomend op het desbetreffende werk de familienaam en de initialen van de opgegeven voornamen in de referentie worden vermeld. De namen van de coauteurs worden gescheiden door komma's, de laatste twee door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee auteurs zijn. Ook als het aantal auteurs erg groot is, worden in een bibliografie en in een eerste voetnootvermelding alle namen opgenomen. Wanneer er meer dan twee auteurs zijn, kan vanaf een tweede vermelding in een voetnoot worden volstaan met de naam van de eerste auteurs, gevolgd door de vermelding 'e.a.'.

Voorbeeld 123

- DE CORTE, R. en DE GROOTE, B., *Privaatrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 860 p. [bibliografie]
- F. GORLÉ, G. BOURGEOIS, H. BOCKEN en K. LEMMENS, *Rechtsvergelijking*, Mechelen, Kluwer, 2007, 135. [eerste voetnootvermelding]
- F. GORLÉ e.a., *Rechtsvergelijking*, Mechelen, Kluwer, 2007, 135. [vanaf de tweede voetnootvermelding]

124. Is de auteur geen fysieke persoon, dan wordt de auteursnaam vervangen door de naam van de rechtspersoon, de instelling of de groepering. Is ook die niet voorhanden, dan vervangt een X de naam van de auteur(s).

Voorbeeld 124

- VLAAMSE OMBUDSDIENST, *Jaarverslag 2006*, Brussel, Vlaamse Ombudsdienst, 2007, 279 p.
- OMBUDSDIENST VOOR DE TREINREIZIGERS, *Jaarverslag 2013*, www.ombudsmanrail.be/nl/rapports-annuels.html?IDD=115&IDC=6, 126 p.
- X, *Gids voor sociale reglementeringen in de onderneming*, Mechelen, Kluwer, 2007 (cd-rom).

125. In geval van herwerking of aanvulling van een boek door een of meer auteurs worden bij referentie aan dit nieuwe werk ook de nieuwe auteurs vermeld.

Voorbeeld 125

- DEKKERS, R. en DIRIX, E., *Handboek burgerlijk recht, II, Zakenrecht, zekerheden, verjaring*, Antwerpen, Intersentia, 2005, xvi + 589 p. [bibliografie]
- A. MAST, J. DUJARDIN, M. VAN DAMME en J. VANDE LANOTTE, *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 614-615. [voetnoot]

Verschillende delen en banden

126. Wanneer wordt verwezen naar een werk dat uit verschillende boekdelen bestaat, kan de referentie in een bibliografie of in een voetnoot betrekking hebben op het gehele werk of enkel op een of meer delen ervan.

Bij een referentie aan het hele werk wordt het aantal delen in Romeinse cijfers aangeduid, gevolgd door de afkorting 'dln.'.

Voorbeeld 126

- GERLO, J., *Personen- en familierecht*, III dln., Brussel, Story-Scientia, 1991, 499 p.

127. Verwijst men daarentegen naar een welbepaald deel van het werk, dan volstaat een Romeins cijfer, zonder verdere aanduiding.

Draagt ieder deel een afzonderlijke titel, dan mag die na het Romeinse cijfer aangehaald worden.

Voorbeeld 127

- SENAËVE, P., *Compendium van het personen- en familierecht*, II, Leuven, Acco, 2006, 242 p.
- DE PAGE, H. en MASSON, I., *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, *Les personnes*, Brussel, Bruylant, 1990, 641 p.

128. Wanneer de auteur een bepaald deel van zijn werk nog eens opdeelt in verschillende banden, dan gebeurt de aanduiding van één welbepaalde band door middel van een Arabisch cijfer. Deel en band worden gescheiden door een schuine streep.

Voorbeeld 128

- H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VII/1, Brussel, Bruylant, 1962, 892.

Plaats, uitgever en jaar van publicatie

129. Wanneer een werk in verschillende (Belgische) plaatsen is uitgegeven, wordt alleen de eerste in het boek vermelde plaatsnaam weergegeven.

Als een uitgever zowel in het binnen- als in het buitenland het werk uitgeeft, dan gaat de voorkeur uit naar de Belgische plaatsnaam, in zijn Nederlandse vertaling voor zover die gebruikelijk is.

Wanneer geen plaats van uitgave is opgegeven, wordt dit in de referentie aangeduid door de letters 's.l.' (*sine loco*).

Voorbeeld 129

- COLLE, P., *Algemene beginselen van het Belgisch verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2002, 177 p.
- BERCKMANS, P., DE VOCHT, C. en VAN HOUTTE, J., *Adoptie. Een rechtssociologische benadering*, Antwerpen, De Sikkel, 1981, 174 p.
- KADDOUS, C. en DONY, M., *D'Amsterdam à Lisbonne: dix ans d'espace de liberté, de sécurité et de justice*, Brussel, Bruylant, 2010, 221 p.

130. Om het opzoeken van een boek voor de lezer te vergemakkelijken, is vermelding van de uitgever in de referentie noodzakelijk. Die mag eventueel worden ingekort, bv. 'Maklu' i.p.v. 'Maklu uitgevers' of 'Kluwer' i.p.v. 'Kluwer Rechtswetenschappen België'.

Wanneer een werk twee of meer uitgevers heeft, wordt enkel de eerste vermelde van die uitgevers of minstens de Belgische in de referentie vermeld.

131. De aanduiding van het jaar van uitgave van het boek maakt een verwijzing naar de druk of uitgave overbodig. Verwijzingsmoeilijkheden kunnen zich voordoen wanneer een werk uit verschillende boekdelen bestaat en deze delen in verschillende jaren werden gepubliceerd. Betreft de referentie het volledige werk, dan verwijst men naar het eerste en laatste jaartal waarin een deel verscheen. Er kan ook voor gekozen worden voor elk van de delen een afzonderlijke verwijzing op te nemen.

Heeft de referentie slechts betrekking op één bepaald deel van het werk, dan wordt uiteraard alleen het publicatiejaar van dat deel geciteerd.

Wanneer geen jaar van uitgave in het boek is vermeld, wordt dit in de verwijzing aangeduid door de letters 's.d.' (*sine dato*).

Voorbeeld 131

- GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, II dln., Brugge, die Keure, 2003-04.
- GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, I, *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2003, 359 p.
- GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, II, *Huwelijksvermogensrecht*, Brugge, die Keure, 2004, 344 p.
- GERLO, J., *Handboek voor familierecht*, I, *Personen- en familierecht*, Brugge, die Keure, 2003, 359 p.
- MAYEUR, A., *Burgerlijk recht*, Brussel, Uitgeverij De toekomst, s.d., 535 p.

132. Wanneer in het boek noch de plaats noch de datum van uitgave is vermeld, dan wordt dit in de verwijzing aangeduid door 's.l.n.d.' (*sine loco nec dato*).

Voorbeeld 132

- JANSEN, L., *Het Amsterdamse erfpachtstelsel van 1896- 1909*, Dienst der publieke werken, s.l.n.d., 196 p.

Pagina's, kolommen en randnummers

133. Wordt in een bibliografie verwezen naar een boekwerk of wordt in een voetnoot gerefereerd aan het boek als dusdanig, dan wordt het totaal aantal bladzijden of kolommen van het werk opgegeven in Arabische cijfers gevolgd door de aanduiding 'p.' voor het aantal bladzijden en 'k.' voor de kolommen. Indien het voorwerk een afzonderlijke Romeinse paginering kent, kan die voorafgaand aan de paginering in Arabische cijfers eveneens worden vermeld, gevolgd door een plusteken. Romeinse en Arabische cijfers worden niet samengeteld.

Ook hier kunnen moeilijkheden rijzen wanneer het boekwerk uit verschillende delen bestaat. Indien de paginering over de verschillende delen doorloopt, wordt enkel het totaal aantal bladzijden vermeld.

Indien de paginering niet doorloopt, wordt elke referentie aan het totaal aantal bladzijden weggelaten.

Heeft de referentie slechts betrekking op een bepaald deel van het werk, dan wordt uiteraard alleen het totaal aantal bladzijden van dat deel geciteerd.

Voorbeeld 133

- ALLEMEERSCH, B., *Taakverdeling in het burgerlijk procesrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2007, xxviii + 671 p.
- VAN HOUTTE, J., *Beginselen van het Belgisch belastingrecht*, II dln., gent, Story-Scientia, 1966, 793 p.
- DEKKERS, R., *Précis de droit civil belge*, III dln., Brussel, Bruylant, 1954-55.

134. Indien in een voetnoot wordt verwezen naar een specifieke passage, volstaat de vermelding van de desbetreffende bladzijden of kolommen in Arabische cijfers zonder verdere aanduiding zoals 'p.' of 'k.'.

Voorbeeld 134

- S. VAN CROMBRUGGE, *Beginnelsen van de vennootschapsbelasting*, Kalmthout, Biblo, 2003, 168.

135. Wanneer naar een passage in een boek wordt verwezen dat voorzien is van zowel een paginering als een randnummering, wordt bij voorkeur naar beide verwezen. De verwijzing naar de pagina komt voor de verwijzing naar het nummer.

Voorbeeld 135

- M. STORME en M. MARESCEAU, *Europese rechtspleging en rechtspraak*, Gent, Story-Scientia, 1979, 54, nrs. 86 en 88.
- L. CORNELIS, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 714, nr. 566.

136. Het kan nuttig zijn om bij verwijzing naar een nummer in een boek ook melding te maken van de eventuele onderverdelingen van dit nummer.

Voorbeeld 136

- H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge, IV, Les principaux contrats usuels*, Brussel, Bruylant, 1972, nr. 207, litt. C.

Lettertens, cijfers en interpunctie

137. Inzake lettertekens en cijfers gelden de volgende richtlijnen:

1. familienaam en de initialen van de voornamen van de auteur(s) in hoofdletters of desgevallend kleine kapitalen;
2. titel van het boekwerk in gewone letters en gecursiveerd waar mogelijk, anders onderstreept;
3. delen in Romeinse cijfers en banden in Arabische cijfers.

138. Alle in een verwijzing voorkomende elementen worden door komma's van elkaar gescheiden. Er staat echter geen komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam van de auteur (voetnoten), maar wel als ze in de omgekeerde volgorde staan (bibliografie).

Voorbeeld 138

- STORME, M., *Algemene inleiding tot het recht*, Antwerpen, Kluwer, 1990, 390 p. [bibliografie]
- B. WEYTS, *De fout van het slachtoffer in het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2003, 53-54. [voetnoot]

139. Verwijzingen naar verschillende boeken, tijdschriftartikelen enz. worden onderling gescheiden door een komma.

Voorbeeld 139

- I. BOONE, *Verhaal van derdebetalers op de aansprakelijke*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 164; L. CORNELIS, *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1989, 89-90.

Bijdragen in tijdschriften

Algemeen

140. In een referentie aan een tijdschriftartikel in een bibliografie worden de volgende gegevens in de aangegeven volgorde vermeld:

1. familienaam van de auteur(s) in hoofdletters of kleine kapitalen;
2. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur (in hoofdletters, gevolgd door een punt);
3. volledige titel van de bijdrage tussen dubbele aanhalingstekens;
4. afgekorte titel van het tijdschrift waarin de bijdrage verscheen gecursiveerd (of in een handgeschreven tekst onderstreept) (zie www.rechtsaf.be);
5. jaargang (dit is het jaartal van het burgerlijke jaar, eventueel beide jaartallen van een werkjaar en niet het volume of de aflevering binnen een jaargang);
6. begin- en eindbladzijde (of kolom) van de bijdrage.

De elementen worden gescheiden door komma's, behalve tussen de afgekorte tijdschrifttitel en de jaargang waar geen leesteken staat.

Voorbeeld 140

- VERBEKE, A.-L., "Langstlevende echtgenoot versus kinderen. Een nieuwe communautaire twist in België?", *TPR* 2013, 2471-2485.

141. In een voetnoot bevat de verwijzing naar een tijdschriftartikel dezelfde gegevens, met dien verstande dat de initialen van de voornaam vóór de familienaam komen.

Wil men echter naar een welbepaalde passus in het artikel verwijzen, dan worden in plaats van de begin- en eindbladzijde de volgende gegevens vermeld:

- beginbladzijde (of -kolom) van het artikel tussen haakjes;
- begin- en eindbladzijde (-kolom of -nummer) van de bedoelde passus in het artikel.

Voorbeeld 141

- A.-L. VERBEKE, “Langstlevende echtgenoot versus kinderen. Een nieuwe communautaire twist in België?”, *TPR* 2013, 2471-2485.
- A.-L. VERBEKE, “Langstlevende echtgenoot versus kinderen. Een nieuwe communautaire twist in België?”, *TPR* 2013, (2471) 2483.

142. Ook tijdschriftartikelen worden in toenemende mate online gepubliceerd. Wie wil verwijzen naar een onlinevindplaats van rechtsleer behoort rekening te houden met de algemene instructies voor referenties aan digitaal bronnenmateriaal (*supra* [nr. 33](#) e.v.).

Indien de onlinevindplaats een exacte kopie is van de gedrukte versie van het tijdschriftartikel (bv. een pdf-document), dan wordt ernaar verwezen alsof het een gedrukte bron was, zelfs wanneer de bron louter online geconsulteerd werd. Indien de geraadpleegde onlinevindplaats daarentegen niet de exacte kopie is van de gedrukte versie van het tijdschriftartikel, of als er geen gedrukte versie bestaat, dan refereert men daaraan door zo veel mogelijk onderdelen van de verwijzing op te nemen, gevolgd door de URL. De URL gaat dan de aanduiding van begin- en eindpagina of de specifiek geconsulteerde pagina of passage vooraf.

Wie verkiest zowel de gedrukte versie, als de onlinevindplaats van een tijdschriftartikel te vermelden, geeft eerst de gedrukte vindplaats(en) aan, om af te sluiten met de onlinevindplaats. Als er meerdere vindplaatsen zijn, wordt de laatste vindplaats (ook als dat een onlinevindplaats is) voorafgegaan door het woord ‘en’. Het webadres blijft in een elektronische versie als hyperlink actief. In gedrukte teksten mag de onderstreping worden verwijderd. ‘Https://’ mag weggelaten worden als het adres begint met ‘www’. Wanneer het artikel geconsulteerd werd in een private betalende databank, volstaat een verwijzing naar de beginpagina.

A**Voorbeeld 142**

- F. DEBUSSERE, “Het handvest van de grondrechten van de Europese Unie”, *Jura Falc.* 2001-02, afl. 1, www.law.kuleuven.be/jura/art/38n1/debussere.htm, 2.2.4.

Verschillende of anonieme auteurs

143. Zijn er twee of meer coauteurs van een tijdschriftartikel, dan moeten van elk van hen in de volgorde voorkomend op het desbetreffende artikel de familienaam en de initialen van de opgegeven voornamen worden vermeld. De namen van de verschillende coauteurs worden gescheiden door komma’s, de laatste twee namen door het woordje ‘en’. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee auteurs zijn.

Ook als het aantal auteurs erg groot is, worden in een bibliografie en in een eerste voetnootvermelding alle namen van de auteurs van het tijdschriftartikel opgenomen. Wanneer er meer dan twee auteurs zijn, kan vanaf een tweede vermelding in een voetnoot worden volstaan met de naam van de eerste auteur, gevolgd door de vermelding ‘e.a.’.

Bij een anoniem tijdschriftartikel wordt in de plaats van de auteursnaam ‘X’ vermeld.

Voorbeeld 143

- SAMOY, I. en TERRY, E., “Informatie aan consumenten in het Voorstel voor een richtlijn Consumentenrechten”, *DCCR* 2009, 36-80.
- KRUIHOF, R., BOCKEN, H., DE LY, F. en DE TEMMERMAN, B., “Overzicht van rechtspraak (1981- 1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, 171-721. [bibliografie]
- R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, “Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 322-323, nr. 105. [eerste voetnootvermelding]
- R. KRUIHOF e.a., “Overzicht van rechtspraak (1981- 1992). Verbintenissen”, *TPR* 1994, (171) 322-323, nr. 105. [vanaf tweede vermelding]
- X, “Kaarten met focusgebieden”, *NJW* 2015, 267.
- X, “Bezitloos pand uitgesteld”, *Notariaat* 2015, afl. 3, 7-8.

Vindplaats

144. Is er een artikel in twee of meer afleveringen van een tijdschrift afgedrukt, dan worden de begin- en eindbladzijde van alle gedeelten opgegeven. Zo nodig worden ook de verschillende jaargangen aangeduid met herhaling van de afkorting van het tijdschrift.

Voorbeeld 144

- VAN OMMESLAGHE, P., “Les sociétés commerciales. Examen de jurisprudence (1979-1990)”, *RCJB* 1992, 573- 708, *RCJB* 1993, 639-824 en *RCJB* 1994, 733-820.

145. De vermelding van de nummers of afleveringen is overbodig als de paginering gewoon doorloopt over de jaargang heen. In dat geval dient enkel het jaartal van de jaargang te worden vermeld. Heeft echter elke tijdschriftaflevering een eigen paginering, dan dient het nummer van die aflevering te worden vermeld en dit onmiddellijk na de aanduiding van de jaargang. Hetzelfde gebeurt voor bijzondere nummers met een eigen paginering van tijdschriften die voor het overige doorlopend worden gepagineerd. Men gebruikt de afkorting ‘afl.’ gevolgd door het desbetreffende nummer, respectievelijk ‘bijz. afl.’.

Wanneer de afzonderlijk gepagineerde afleveringen niet genummerd worden, wordt de datum van de aflevering vermeld. De jaargang hoeft dan niet meer vermeld te worden.

Voorbeeld 145

- MATTHIJS, J., “Sommige recente problemen van medische aansprakelijkheid in België”, *Vl.T.Gez.* 1980-81, afl. 2, 2-8. [bibliografie]
- M. VIDAL, “Hete zomer op de Noordpool”, *Juristenkrant* 2007, afl. 153, (3) 3. [voetnoot]
- G. VAN LIMBERGEN, “Toepassingsgebied en bijdrageregeling zelfstandigen”, *TSR* 2011, bijz. afl., (175) 180.
- SELS, G., “Nazi-roofkunst in onze musea”, *De Standaard* 25 januari 2014, 1. [bibliografie]

146. De verwijzingsregels voor gedrukte tijdschriften gelden ook voor tijdschriften die uitsluitend elektronisch verschijnen, met toevoeging van de URL.

Voorbeeld 146

- TRAEST, M., “Quelques aspects concernant l’application dans l’espace du nouveau règlement européen 4/2009 en matière d’obligations alimentaires”, *Tijdschrift@ipr.be* 2010, www.ipr.be, 105-110.

Pagina’s, kolommen en randnummers

147. Wat de aanduiding van bladzijden, kolommen en/of nummers betreft, geeft men voor de verwijzing naar een welbepaalde passus de aangehaalde pagina of desgevallend pagina’s aan, eventueel gevolgd door het randnummer. Deze verwijzing wordt dan voorafgegaan door de beginpagina tussen haakjes. Voor de verwijzing naar een passus in een online-artikel zonder paginering of randnummers, zie *supra* [nr. 37](#).

Wie verwijst naar het gehele artikel, geeft de begin- en eindpagina aan, van elkaar gescheiden door het koppelteken ‘-’. In tijdschriftverwijzingen worden de afkortingen ‘k.’ en ‘p.’ steeds weggelaten. Wanneer van een artikel dat online werd geconsulteerd in een niet-exacte kopie van een gedrukte versie geen paginering kan vastgesteld worden, volstaat de verwijzing naar de URL.

Voorbeeld 147

- A. DUPONDT, “Création d’une chambre d’arbitrage et de conciliation spécialisée en droit de la famille”, *JCP* 2015, www.lexisnexis.com, nr. 2. [voetnoot]

148. Sommige publicaties gebruiken een nummer om de onderscheiden bijdragen aan te geven. Binnen elk nummer volgt dan een paginering. In die gevallen komt de verwijzing naar het nummer vóór de verwijzing naar de pagina, voorafgegaan door ‘nr.’.

Uitzonderlijk verwijst hetzelfde getal naar de twee bedrukte zijden van een blad of folio. In dat geval kan de referentie aan de pagina worden aangevuld met de aanduiding ‘recto’ (r^o) of ‘verso’ (v^o) al naargelang men de voorzijde of de keerzijde bedoelt.

Voorbeeld 148

- A. VAN OEVELEN, “De aansprakelijkheid jegens psychisch gehandicapten”, *RGAR* 1980, nr. 10.151, 7 (r^o).

Annotaties van rechtspraak

149. Noten bij rechtspraak worden geciteerd als rechtsliteratuur, met de expliciete vermelding ‘noot onder’. De verwijzingen geschieden in beginsel op dezelfde wijze als die naar tijdschriftartikelen. De beginpagina is de eerste pagina van de noot (niet van het arrest).

Wanneer de naam van de auteur en de titel van de annotatie voorhanden zijn, dan worden beide vermeld. De aanduiding van de rechterlijke uitspraak waarbij de noot werd geschreven, voorafgegaan door ‘noot onder’, wordt dan tussen haakjes geplaatst na de titel van de noot.

Voorbeeld 149

- SWENNEN, F., “Vader moeder zult gij eren?” (noot onder Cass. 3 juni 2010), *RW* 2010-11, 1648-1651.

Betreft het een noot zonder titel, maar met vermelding van de naam van de auteur, dan wordt de referentie als volgt opgesteld:

- SENAËVE, P., noot onder Antwerpen 21 februari 1979, *RW* 1978-79, 2328.

Hetzelfde geldt indien de noot slechts met de initialen van de auteur is ondertekend.

- L.V.G., noot onder Cass. 27 september 1993, *De Verz.* 1994, 53.

Is de noot niet ondertekend, dan wordt de aanduiding ‘X’ gebruikt, zowel in de bibliografie als in de voetnoot.

Het woord ‘noot’ wordt niet afgekort.

- X, noot onder Antwerpen 27 juni 1975, *RW* 1975-76, 1892.

Lettertekens, cijfers en interpunctie

150. Inzake lettertekens en cijfers gelden de volgende richtlijnen:

- familienaam en de initialen van de voornamen van de auteur(s) in hoofdletters of desgevallend kleine kapitalen;
- de titel van het tijdschriftartikel tussen dubbele aanhalingstekens;
- de titel van het tijdschrift waarin het artikel werd gepubliceerd, gecursiveerd waar mogelijk, in handgeschreven teksten onderstreept;
- de jaargang van het tijdschrift in Arabische cijfers. Wanneer een jaargang een gedeelte van twee burgerlijke jaren in eenzelfde eeuw bestrijkt, dan wordt de eeuw slechts bij het eerste jaartal aangeduid;
- bladzijden, kolommen en/of nummers in Arabische cijfers.

Voorbeeld 150

- JOCQUE, G., “De Wet Landverzekeringsovereenkomst en de Verzekeringwet 1874 in de nieuwe Wet Verzekeringen”, *RW* 2014-15, 483-496.
- LAENENS, J., “De doorwerking van het Europees gemeenschapsrecht in het procesrecht”, *RW* 1995-96, 1172- 1179.

151. Alle in de verwijzing voorkomende elementen worden door komma’s gescheiden, met volgende uitzonderingen:

- geen komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam van de auteur (voetnoten), maar wel andersom (bibliografie);
- geen komma na de afkorting van het tijdschrift;
- geen komma na de tussen haakjes vermelde beginpagina van het artikel;
- geen komma voor de vermelding tussen haakjes betreffende de noot, als het een noot met titel betreft.

Voorbeeld 151

- P. WAUTELET en I. KONING, “Privaatrecht en internationaal privaatrecht”, *TPR* 2014, (755) 777-778.
- R. VAN RANSBEECK, “Iedere borg zijn deel... maar dan volgens artikel 2033 van het Burgerlijk Wetboek” (noot onder Cass. 29 oktober 1999), *RW* 1999-2000, (220) 221.

152. De verschillende referenties aan boeken, tijdschriftartikelen enz. worden onderling gescheiden door een komma.

Voorbeeld 152

- H. CASMAN, *Précis du notariat*, Brussel, Bruylant, 2011, 231; P. WAUTELET en I. KONING, “Privaatrecht en internationaal privaatrecht”, *TPR* 2014, (755) 777-778.

153. Uitzonderlijk wordt eenzelfde artikel in verschillende tijdschriften gepubliceerd. In dat geval kan het nuttig zijn om verschillende vindplaatsen van ditzelfde artikel aan te halen, bv. om het opzoekingswerk van de lezer te vergemakkelijken. De verwijzingen naar die verschillende vindplaatsen worden dan onderling gescheiden door komma's. Voor de laatste twee referenties gebeurt dit door het woordje 'en'. Dit laatste geldt ook wanneer er slechts twee vindplaatsen worden opgegeven.

Voorbeeld 153

- VAN OMMESLAGHE, P., “La responsabilité des professionnels de la comptabilité et de la révision comptable”, *St.Acc.Bedr.* 1981, afl. 1, 25-70 en *Rev.b.compt.* 1981, afl. 1, 25-70.

Bijdragen zonder titel

154. In een bibliografie kan een bijdrage zonder titel aangeduid worden met een omschrijving die zelf bedacht werd om de inhoud te omschrijven en die in de plaats komt van de titel. Het moet wel duidelijk zijn dat de titel zelf bedacht werd, door het gebruik van vierkante haken.

Voorbeeld 154

- ADONNINO, P., [“Règles de non-discrimination en matière d'imposition internationale. Rapport général”], *Cah. dr.fisc.intern.* 1993, afl. 78b, 73-130.

Verzamelwerken en reeksen

Begrip verzamelwerken en jaarboeken

155. Verzamelwerken zijn werken waarin verschillende auteurs ieder afzonderlijk een welbepaalde bijdrage hebben gepubliceerd. Voorbeelden van verzamelwerken zijn boeken waarin elke auteur een bepaald hoofdstuk heeft geschreven, boeken waarin congresverslagen of handelingen van studiedagen zijn gepubliceerd, *libri amicorum* enz.

Voor jaarboeken bestaat er geen algemene regel. Sommige jaarboeken worden geprofileerd als tijdschrift (bv. Jaarboek marktpraktijken, Jaarboek kredietrecht...), andere jaarboeken vormen veeleer een verzamelwerk (bv. Jaarboek energierecht, Jaarboek bouwrecht, Jaarboek milieurecht...).

Bij verwijzingen naar verzamelwerken moet een onderscheid gemaakt worden naargelang wordt gerefereerd aan het verzamelwerk als dusdanig dan wel aan een bepaalde bijdrage erin.

Algemeen kan men stellen dat referenties aan verzamelwerken geredigeerd worden zoals verwijzingen naar boeken en referenties naar de bijdragen in verzamelwerken zoals tijdschriftartikelen.

Verwijzing naar het verzamelwerk

156. Een verwijzing naar een verzamelwerk als dusdanig in een bibliografie of in een voetnoot is analoog aan die naar een boek, met dien verstande dat de naam van de editor in de plaats komt van de naam van de auteur, gevolgd door de vermelding (tussen haakjes) van de afkorting 'ed.' of, indien er meerdere editors zijn, 'eds.'

Voorbeeld 156

- DRAYE, A.-M. (ed.), *Actualia onroerend erfgoed*, Antwerpen, Intersentia, 2014, xii + 225 p.

157. Wanneer op het titelblad van het verzamelwerk als editor geen naam van een fysiek persoon wordt opgegeven, maar een instelling of vereniging, dan wordt die als 'editor' vermeld.

Voorbeeld 157

- VLAAMS PLEITGENOOTSCHAP BIJ DE BALIE TE BRUSSEL (ed.), *Schuldeisers en ondernemingen in moeilijkheden*, Kalmthout, Biblo, 1994, 228 p.

158. Wanneer het verzamelwerk meerdere editors heeft, worden zij allen vermeld in de volgorde waarin zij op het werk voorkomen. Ook als het aantal editors erg groot is, worden in een bibliografie en in een eerste voetnootvermelding alle namen opgenomen. Wanneer er drie of meer editors zijn, kan vanaf een tweede vermelding in een voetnoot worden volstaan met de naam van de eerste editor, gevolgd door de vermelding 'e.a.'

Voorbeeld 158

- A. ARTS, I. VEROUGSTRAETE, R. ANDERSEN, G. SUETENS-BOURGEOIS, M.-F. RIGAUX, R. RYCKEBOER en A. DE WOLF (eds.), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, die Keure, 2006, 394 p. [eerste vermelding]
- A. ARTS e.a. (eds.), *De verhouding tussen het Arbitragehof, de Rechterlijke Macht en de Raad van State*, Brugge, die Keure, 2006, 394 p. [vanaf tweede vermelding]

159. Wanneer geen persoon of instelling als editor van het verzamelwerk wordt opgegeven, worden de auteurs van de individuele bijdragen vermeld, zo nodig met de vermelding 'e.a.' (vanaf de tweede voetnootvermelding). Er wordt geen gebruik gemaakt van de vermelding X als editor.

Voorbeeld 159

- TAEELS, J., VANHEESWIJCK, G., REYNAERT, P., BRAECKMANS, L., WEYNS, W., DIJON, X., VELAERS, J., NYS, H., KEMPEN, M., VAN SLYCKEN, L., VAN OEVELEN, A., DE BOECK, A., VANHEULE, D., ADAMS, M., CUYPERS, D., DE DONCKER, A., VAN NESTE, F. en TANGHE, F., *Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood*, Antwerpen, Maklu, 1996, 628 p.

160. Verwijzingen zoals 'redactie' ('red.') of 'o.l.v.' kunnen worden geïnterpreteerd als 'editor'.

161. Als het verzamelwerk losbladig is, wordt het jaartal van publicatie vervangen door 'losbl.'.

Voorbeeld 161

- CLAEYS, J. en VANDE WALLE, L. (eds.), *Sociale wegwijzer personen met een handicap*, Antwerpen, Kluwer, losbl.

Verwijzingen naar een bijdrage in een verzamelwerk

162. Bij verwijzing in een bibliografie of in een voetnoot naar een bijdrage in een verzamelwerk worden de volgende gegevens in de onderstaande volgorde vermeld:

1. familienaam van de auteur van de bijdrage in hoofdletters of kleine kapitalen;
2. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur (in hoofdletters, gevolgd door een punt). Bij voetnoten worden eerst de initialen en dan de familienaam aangegeven;
3. volledige titel van de bijdrage (tussen dubbele aanhalingstekens);
4. het woordje 'in';
5. gegevens van de editor (zoals beschreven *supra* [nrs. 156-159](#); ook van de editor wordt in de bibliografie eerst de familienaam vermeld, gevolgd door de initialen, terwijl dit in geval van vermelding in een voetnoot net omgekeerd is);
6. volledige titel van het verzamelwerk (cursief, onderstreept in een handgeschreven tekst) evenals de andere gegevens die ook bij de verwijzing naar een boek (*supra* [nr. 119](#)) moeten worden vermeld;
7. aanduiding van de begin- en eindpagina of, bij verwijzing naar een passus, de beginpagina van de bijdrage tussen haakjes en de pagina's waarnaar wordt verwezen.

Voorbeeld 162

- J. PUT en S. RENETTE, "Toepassingsgebied RSZ-Wet en bijdrageregeling in de rechtspraak van het Arbitragehof" in R. JANVIER, A. VAN REGENMORTEL en

- V.VERVLIET (eds.), *Het Arbitragehof en de sociale zekerheid*, Brugge, die Keure, 2004, (41) 51. [voetnoot]
- PUT, J. en RENETTE, S., “Toepassingsgebied RSZ-Wet en bijdrageregeling in de rechtspraak van het Arbitragehof” in JANVIER, R., VAN REGENMORTELE, A. en VERVLIET, V. (eds.), *Het Arbitragehof en de sociale zekerheid*, Brugge, die Keure, 2004, 41-90. [bibliografie]
 - D. CUYPERS, “Lichaam en zelfbeschikking in het sociaal recht” in J. TAEELS e.a., *Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood*, Antwerpen, Maklu, 1996, (417) 441-442. [tweede vermelding – voetnoot]

163. Door het snel wijzigende karakter van bepaalde losbladige verzamelwerken en het risico op identieke titels met een andere inhoud (updates), is een bijzondere regel van toepassing voor de verwijzing naar een concrete bijdrage in een dergelijk losbladig verzamelwerk:

1. familienaam van de auteur van de bijdrage in hoofdletters of kleine kapitalen;
2. initialen van de opgegeven voornamen van de auteur (in hoofdletters, gevolgd door een punt). Bij voetnoten worden eerst de initialen en dan de familienaam aangegeven;
3. volledige titel van de bijdrage (tussen dubbele aanhalingstekens);
4. het woordje ‘in’;
5. volledige of afgekorte titel van het verzamelwerk (cursief, onderstreept in een handgeschreven tekst);
6. indien het werk uit meerdere delen bestaat, kan een aanduiding van het deel met een romeins cijfer eventueel gevolgd door de titel van dat deel (zie *supra* [nr. 127](#)) nuttig zijn;
7. het jaartal van uitgave van de (bijwerking van de) bijdrage;
8. indien van toepassing het nummer van de aflevering;
9. voor bibliografie: begin- en eindbladzijde indien doorlopend genummerd; totaal aantal bladzijden indien de bijdragen afzonderlijk gepagineerd zijn; voor voetnoten: beginbladzijde van de bijdrage tussen haakjes (indien doorlopend genummerd) gevolgd door de concrete bladzijden waarnaar verwezen wordt en/of het randnummer.

Voorbeeld 163

- M. VAN QUICKENBORNE en J. DEL CORRAL, “Hoofdelijkheid” in *Comm.Bijz.Ov.*, 2013, afl. 95, (1) 27, nr. 29.
- H. JACQUEMIN, “Modalités du paiement” in *Obligations. Traité théorique et pratique*, 2010, afl. 18, V.1.3-3, nr. 1.4.
- Ook goed: H. JACQUEMIN, “Modalités du paiement” in *Obligations. Traité théorique et pratique*, 2010, afl. 18, (33) 35, nr. 1.4.
- VAN MALDEREN, G. en PEETERS, N., “Verbintenissen met een tijdsbepaling” in *BHVR*, 2002, III.2-1-III.2-15.
- HERMAN, P., “Art. 252 C. soc.” in *Commentaire systématique du ‘nouveau’ Code des sociétés*, 2001, 3 p.
- BUNINX, H., “Art. 1 Chequewet” in *Comm.Handel.*, VIII, *Waardepapieren*, 1998, 5 p.

Interpunctie

164. Alle elementen van een verwijzing worden door komma's van elkaar gescheiden. Er staat echter geen komma tussen de initialen van de voornaam en de familienaam (in die volgorde), noch voor of na het woord 'in'.

165. De trefwoorden in een verzamelwerk worden voorafgegaan door het woord 'verbo' (of de afkorting 'v°') en worden gecursiveerd waar mogelijk, in handgeschreven teksten onderstreept.

Voorbeeld 165

- *RPDB, v° Assurances terrestres*, nr. 118-119.
- *RPDB, Compl. V, v° Filiation adoptive*, nr. 4.

Reeksen

166. Een reeks is een aantal afzonderlijke werken onder gemeenschappelijke benaming gepubliceerd, zoals de *Algemene Praktische Rechtsverzameling*, de *Beginnelsen van het Belgisch Privaatrecht* of het *Répertoire notarial*. Ook de publicaties in het kader van de postacademische vorming van de diverse rechtsfaculteiten, zoals de cyclus Willy Delva of de Themiscyclus zijn welbekende reeksen. De vermelding van de reeks is volledig facultatief. Indien men ze wenst te vermelden, gebeurt dit op dezelfde wijze als voor bijdragen in een verzamelwerk (*supra* [nr. 162](#)). Het woord 'in' wordt in dit geval gevolgd door de naam van de reeks. De editor van de reeks zelf wordt nooit vermeld.

Wanneer de delen van de reeks geen afzonderlijke titel hebben, wordt de reekstitel gevolgd door de aanduiding van het betrokken deel als titel van het boek gebruikt. Een bijkomende aanduiding van de reeks, voorafgegaan door 'in' is dan overbodig.

Voorbeeld 166

- B. CATTOIR, *Burgerlijk bewijsrecht* in *APR*, Mechelen, Kluwer, 2013, nr. 156-158. [voetnoot]
- VAN NESTE, F., *Zakenrecht, I, Goederen, bezit en eigendom* in *Beginnelsen van Belgisch Privaatrecht*, Gent, Story-Scientia, 1990, 507 p. [bibliografie]
- G. VERSCHULDEN (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat deel 21*, Brugge, die Keure, 2012, 191 p. [voetnoot]
- PINTENS, W. en DECLERCK, C. (eds.), *Patrimonium 2010*, Antwerpen, Intersentia, 2010, 328 p. [bibliografie]

167. Wanneer men naar een welbepaalde bijdrage wil verwijzen in een verzamelwerk, dat op zijn beurt onderdeel is van een reeks, gebeurt dit geheel op dezelfde wijze als voor bijdragen in een verzamelwerk (*supra* [nr. 162](#)). De opname van het verzamelwerk in een reeks blijft dan in de verwijzing gewoon onvermeld, tenzij het noodzakelijk is om de reekstitel als boektitel aan te geven, in het uitzonderlijke geval hierboven aangegeven.

Voorbeeld 167

- BRULEZ, P., “Het dienstenbegrip door de bril van het Europese IPR” in TILLEMANN, B. en VERBEKE, A.-L. (eds.), *Bijzondere overeenkomsten*, Brugge, die Keure, 2015, 1-33. [Het verzamelwerk waarin de bijdrage is opgenomen is boekdeel 92 in de Themisreeks voor postacademische juridische vorming.]
- G. VERSCHULDEN, “Kroniek personen- en familierecht (2008-2012)” in G. VERSCHULDEN (ed.), *Rechtskroniek voor het notariaat deel 21*, Brugge, die Keure, 2012, (97) 108-109.

Doctoraatsproefschriften, verhandelingen, masterproeven, scripties ...

168. Er kan worden verwezen naar de handelseditie van een doctoraatsproefschrift. Naar de handelseditie van een doctoraat wordt verwezen volgens de gewone regels van een boek. In het bijzonder wanneer het originele proefschrift in open access online beschikbaar is, kan echter ook naar deze originele versie verwezen worden, met vermelding van de URL (meestal naar de universitaire repository) en de universiteit die dan als uitgever wordt beschouwd. Op deze wijze kan ook aan andere verhandelingen en scripties worden gerefereerd. De aard van de verhandeling (bv. proefschriften, theissen, masterproeven of scripties) vermeldt men steeds na auteur en titel.

Voorbeeld 168

- P. ERNST, *Belangenconflicten in naamloze vennootschappen*, Mortsel, Intersentia, 1997, XXXI + 1153 p. [voetnoot]
- GEENS, K., *Het vrij beroep*, doctoraatsthesis KU Leuven, 1986, xx + 640 p., <https://lirias.kuleuven.be/1836184>. [bibliografie]
- M. VAN DER HAEGEN, *Het Hof van Cassatie als lichtbaken van het Belgische rechtsbestel*, doctoraatsthesis UGent, 2019, 573 p., <https://biblio.ugent.be/publication/8620085>. [voetnoot]
- S. GUNST, *Privacy Shield v GDPR, Schrems revisited?*, masterproef UGent, 2019, 34, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/782/655/RUG01-002782655_2019_0001_AC.pdf. [voetnoot]

Volgorde van de verschillende referenties

Bibliografie

169. In een bibliografie worden de werken alfabetisch, volgens de familienamen van de auteurs, gerangschikt met een komma tussen de familienaam en de eerste letter van de voornaam. Een onderverdeling van de bibliografie naargelang het boekwerken, bijdragen in verzamelwerken of tijdschriftartikelen betreft, kan nuttig zijn.

Voorbeeld 169

- CORNELIS, L., *Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1989, 744 p.
- VANSWEEVELT, T en WEYTS, B., *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, xxxi + 935 p.

170. Verwijzingen naar auteurs van wie de naam begint met een voorvoegsel (van, de enz.) moeten steeds alfabetisch worden gerangschikt volgens de eerste letter van het voorvoegsel. Zo staat een werk van Walter Van Gerven onder de V en niet onder de G.

171. Ontbreekt de naam van de auteur(s), dan wordt deze anonieme publicatie in een bibliografie alfabetisch gerangschikt op grond van de letter X onder de auteurs en vervolgens verder gerangschikt in alfabetische volgorde volgens de titels van de werken.

Voorbeeld 171

- X, "Bewaarplicht telecomgegevens", *NJW* 2013, 786.
- X, "Verlenging detentie na indiening asielaanvraag maar mogelijk onder bepaalde voorwaarden", *T.Vreemd.* 2013, 406.

172. Zijn in een bibliografie meerdere boeken of artikelen van dezelfde auteur opgenomen, dan worden deze werken alfabetisch volgens de titels of chronologisch gerangschikt. De naam van de auteur wordt telkens herhaald.

Voorbeeld 172

- ALEN, A., *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 536 p.
- ALEN, A., *Rechter en bestuur in het Belgisch publiekrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1984, 928 p.

Voetnoten

173. In een voetnoot worden de referenties aan de rechtsleer naar keuze van de auteur geschikt (alfabetisch, chronologisch of volgens het gezag). Het gekozen systeem moet binnen het werk wel consequent worden voortgezet.

Voorbeeld 173

- R. KRUIHOF, H. BOCKEN, F. DE LY en B. DE TEMMERMAN, "Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen", *TPR* 1994, (171) 322-323, nr. 105; L. VAEL, *Privaatrechtelijke veinzing*, Antwerpen, Kluwer, 1996, 105-106, nr. 95; A. VAN OEVELEN, "Een verkoopovereenkomst met een ongeoorloofd voorwerp en een ongeoorloofde prijs" in B. TILLEMEN en P.-A. FORIERS (eds.), *De koop/La vente*, Brugge, die Keure, 2002, (1) 9, nr. 11.

Verkorte citeerwijze

174. Wanneer in een werk wordt verwezen naar een reeds eerder aangehaald boek of artikel van een auteur, wordt de referentie aan dit werk volledig hernomen. Indien werken frequent worden geciteerd, kan men gebruik maken van een verkorte citeerwijze bestaande uit de initiaal en de familienaam van de auteur en een of enkele woorden uit de titel. Daarbij heeft men de keuze tussen:

- het hanteren van een bibliografie vooraan of achteraan in het werk waarin de volledige verwijzing is opgenomen;
- het aangeven van een verkorte citeerwijze in de eerste verwijzing in voetnoot waarnaar nadien zal worden verwezen.

Een latere verwijzing met kruisverwijzing zal er dan zoals in het tweede voorbeeld uitzien:

Voorbeeld 174

- H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 1196 p. (hierna: H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité*).
- H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité, supra* vn. 1, 456.

Buitenlandse rechtsleer

175. Voor verwijzing naar buitenlandse rechtsleer wordt dezelfde methode gebruikt als voor Belgische rechtsleer. Plaatsnamen worden vernederlandst, voor zover deze aanduiding in onze taal gebruikelijk is.

Voorbeeld 175

- LAGHMANI, S., *Histoire du droit des gens du jus gentium impérial au jus publicum europaeum*, Parijs, Pedone, 2003, 249 p. [bibliografie]
- SCHNEIDERHAN, P., *Der Quasi-Contract im schottischen und englischen Recht*, Düsseldorf, Düsseldorf Stehle, 1996, 162 p. [bibliografie]
- VAN BOOM, W. en VAN GESTEL, R. "Rechtswetenschappelijk onderzoek – Samenvatting van de uitkomsten van een landelijke enquête", *NJB* 2015, 1336-1347. [bibliografie]
- J. VRIELINK, "Symptomatic symbolism: banning the face veil 'as a symbol'" in E. BREMS (ed.), *The experiences of face veil wearers in Europe and the law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, (184) 186. [voetnoot]
- W. SCHILD, *Bilder von Recht und Gerechtigkeit*, Keulen, Dumont, 1995, 171-172. [voetnoot]
- G. VINEY, *Introduction à la responsabilité in Traité de droit civil*, Parijs, LGD], 2008, 324-325. [voetnoot]

Afkortingen

Wetgeving

Opmerkingen vooraf

176. Afkortingen van wetboeken en vaak aangehaalde verdragen, internationaalrechtelijke normen, wetten en besluiten mogen worden geciteerd zonder verwijzing naar hun vindplaatsen (*supra* [nrs. 45](#), [61](#) en [65](#)).

177. De commissie acht het raadzaam om enkele afspraken te maken over de manier waarop andere normen waarnaar herhaaldelijk verwezen wordt in een tekst, het best verkort kunnen worden geciteerd. In elk geval dient bij de eerste vermelding of in de bibliografie de volledige verwijzing met datum en opschrift te worden gegeven (in een voetnoot gevolgd door de verkorte vermelding na de woorden 'hierna:' tussen haakjes).

De gulden regel is dat een **citeertitel** iets betekenisvol zegt over de inhoud van de norm. Andere voorbeelden, hoe ingeburgerd ook, verdienen geen navolging. Zo kent elke notaris de *Ventôsewet* (verwijzend naar het moment van afkondiging van de wet volgens de Franse revolutionaire kalender), maar *Notariswet* zou stukken duidelijker kunnen zijn. Wie met contractenrecht bezig is, kent de *Wet-Breyne* (genoemd naar de politieke initiatiefnemer), maar *Woningbouwwet* is veel transparanter.

Voor een betekenisvolle citeertitel wordt gewoonlijk een kernwoord uit het opschrift overgenomen. Dit vergemakkelijkt ook het opzoeken van de tekst in databanken. Wie bijvoorbeeld aan de hand van de verkorte naam *Jeugdbeschermingswet* op zoek gaat in Belgiëlex komt automatisch bij de wet van 8 april 1965 (en haar latere wijzigingen) terecht.

Citeertitels worden in de regel als één woord geschreven (*Woningbouwwet*, *Ventôsewet*, *Notariswet*). Als er in de citeertitel een cijfer, aparte letter of symbool voorkomt, gebruiken we (overeenkomstig de algemene spellingsregels) een streepje zonder spaties (*Rome I-Verordening*, *BUPO-Verdrag*). Hetzelfde geldt voor citeertitels met een bijzondere nabepaling (*Wet-Breyne*).

Het wordt een stuk moeilijker als de wetgever zelf niet bijzonder origineel geweest is in de naamgeving of als de bedoelde wetgeving een deel is van een groter geheel *houdende diverse bepalingen*, programmawetten, mozaïekwetten, verzamelwetgeving e.d. Dan verdient het aanbeveling aan te sluiten bij de reeds ontwikkelde naamgeving in de rechtsliteratuur of, als die er nog niet is, bijvoorbeeld bij een eerste commentaar, zelf een betekenisvolle naam op basis van de inhoud te formuleren.

Zo heeft titel XIII van de programmawet I van 27 december 2006 op basis van de daarin geregelde materie de benaming *Arbeidsrelatiewet* gekregen.

178. Hoewel het onderscheid tussen een wet en een wetboek niet altijd meer zo groot is, volgt in randnummer 184 een apart lijstje met een overzicht van de belangrijkste wetboeken en hun afkortingen. Voor deze afkortingen worden, zoals voor de soortnamen van wetgeving (bv. KB, MB...), geen punten gebruikt als ze volledig uit hoofdletters bestaan. Naast deze wetboeken zijn er voor vele rechtstakken ook belangrijke wetten, die als het ware de rol van een wetboek spelen zonder als dusdanig 'wetboek' of 'code' in het opschrift te dragen. Soms krijgen ze van de uitvaardigende overheid wel al een citeertitel mee. Die wordt dan het best ook gebruikt. In andere gevallen creëert de praktijk een citeertitel, alsook vaak een eigen afkorting. Ook in dit laatste geval mogen de punten weggelaten worden als er alleen hoofdletters voorkomen.

Voorbeeld 178

- VLAREM I is de citeertitel van het besluit van de Vlaamse regering van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning.
- De wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen wordt gewoonlijk afgekort als WAM-Wet.
- De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, wordt gemeenzaam BWHI genoemd.

179. Bij de opvolging van gelijknamige wetten in de tijd is het aangewezen het jaartal te vermelden na de afkorting, zodat de lezer weet om welke versie het gaat: bv. WIB 1964 en WIB 1992.

Internationaalrechtelijke wetgevingsbronnen

180. De belangrijkste wetgevende akten zijn:

aanbeveling Comité van Ministers Benelux	Aanbev.Com.Min. Benelux
aanbeveling (Europese) Commissie	Aanbev.Comm.
aanbeveling Europees Parlement	Aanbev.EP
aanbeveling raad	Aanbev.raad
advies raad	Adv.raad
advies raadgevende Parlementaire raad Benelux	Adv.Parl.Benelux
algemeen richtsnoer	Alg.richts.
beginsel	Begins.
bekendmaking Commissie	Bekendm.Comm.
beschikking	Besch.
besluit	B.
conclusies raad	Concl.raad
conventie	Conv.
gemeenschappelijke strategie	Gemeensch.Strat.
gemeenschappelijk optreden	Gemeensch.Optr.
gemeenschappelijk standpunt	Gemeensch.Standp.
handvest	Handv.
kaderbesluit	Kaderb.

mededeling	Med.
overeenkomst	Ov.
protocol	Prot.
resolutie	Res.
richtlijn	Richtl.
verklaring	Verkl.
verordening	Verord.

Interne wetgevingsbronnen

181. Er wordt aanbevolen geen punten te gebruiken in afkortingen die uitsluitend uit twee of meer hoofdletters bestaan. Het gaat hier immers over zgn. initiaalwoorden, die volgens de algemene spellingsregels geen punten krijgen (*supra* [nrs. 22-23](#)).

182. In beginsel wordt de naam (en de afkorting) van de uitvaardigende instantie gebruikt zoals die gold op het moment dat de norm werd uitgevaardigd. Zo kan een besluit van de Vlaamse Executieve zijn naam behouden, ook al heet dit orgaan vandaag Vlaamse regering.

aanbeveling	Aanbev.
administratieve beslissing	Adm.Besl.
administratieve onderrichting	Adm.Onderr.
administratieve overeenkomst	Adm.Ov.
advies	Adv.
advies raad van State	Adv.rvS
agglomeratieverordering	Aggl.Verord.
beheersovereenkomst	Beheersov.
beleidsovereenkomst	Beleidsov.
bericht	Ber.
beslissing	Besl.
besluit	B.
besluit bestendige deputatie	B.Best.Dep.
besluit Brusselse Hoofdstedelijke Executieve	B.Br.Ex.
besluit Brusselse Hoofdstedelijke regering (vanaf 1 augustus 1993)	B.Br.reg.
besluit College Franse gemeenschapscommissie	B.Coll.Fr.Gem.Comm.
besluit College Vlaamse gemeenschapscommissie	B.Coll.Vl.Gem.Comm.
besluit deputatie (sinds 2006)	B.Dep.
besluit Duitstalige gemeenschapsexecutieve	B.D.Gem.Ex.
besluit Duitstalige gemeenschapsregering (vanaf 1 augustus 1993)	B.D.Gem.Reg.
besluit Franse gemeenschapsexecutieve	B.Fr.Gem.Ex.
besluit Franse gemeenschapsregering (vanaf 1 augustus 1993)	B.Fr.Gem.Reg.
besluit lid Brusselse Hoofdstedelijke Executieve	B.Lid Br.Ex.
besluit lid Duitstalige gemeenschapsexecutieve	B.Lid D.Ex.
besluit lid Franse gemeenschapsexecutieve	B.Lid Fr.Gem.Ex.
besluit lid Vlaamse Executieve	B.Lid Vl.Ex.
besluit lid Waalse gewestexecutieve	B.Lid W.Gew.Ex.
besluit provincieraad	B.Prov.R.
besluit raad voor de Duitstalige Cultuurgemeenschap	B.D.Cult.R.
besluit Verenigd College gemeenschappelijke gemeenschapscommissie	B.Ver.Coll.Gem.Gem.Comm.

besluit Verenigde Kamers	B.Ver.Kamers
besluit Verenigde Ministerraad	B.Ver.Ministerraad
besluit Vlaamse Executieve	B.Vl.Ex.
besluit Vlaamse regering	B.Vl.Reg.
besluit Voorlopige regering	B.Voorl.Reg.
besluit Waalse gewestexecutieve	W.W.Gew.Ex.
besluit Waalse regering (vanaf 1 augustus 1993)	B.W.Reg.
bijlage	Bijl.
bijzonder decreet / bijzonderemeerderheidsdecreet	Bijz.Decr.
bijzondere wet / bijzonderemeerderheidswet	Bijz.Wet
circulaire	Circ.
collectieve arbeidsovereenkomst nummer 1234	CAO nr. 1234
decreet	Decr.
decreet Duitstalige gemeenschap	Decr.D.
decreet Franse gemeenschap	Decr.Fr.
decreet Vlaamse gemeenschap/gewest	Decr.Vl.
decreet Waals gewest	Decr.W.
gecoördineerd decreet	Gec.Decr.
gecoördineerd koninklijk besluit	Gec.KB
gecoördineerde wet	Gec.Wet
gemeentelijk besluit	Gemeent.B.
gemeentelijk reglement	Gemeent.Regl.
gemeentelijke verordening	Gemeent.Verord.
genummerde besluitwet	Besluitwet nr.
genummerd koninklijk besluit nummer 4321	KB nr. 4321
gezamenlijk besluit	Gez.B.
gezamenlijk decreet	Gez.Decr.
gezamenlijke ordonantie	Gez.Ord.
grondwet	Gw.
koninklijk besluit	KB
mededeling	Med.
ministerieel besluit	MB
omzending	Omz.
onderrichting	Onderr.
ordonnantie Brussels Hoofdstedelijk gewest	Ord.Br.
ordonnantie gemeenschappelijke gemeenschapscommissie	Ord.Gem.
protocol	Prot.
provinciaal besluit	Prov.B.
provinciaal reglement	Prov.Regl.
provinciale verordening	Prov.Verord.
regentsbesluit	RB
reglement	Regl.
reglementaire beslissing	Regl.Besl.
reglementaire onderrichting	Regl.Onderr.
resolutie	Res.
rondzendbrief	Rondz.
samenwerkingsakkoord	Samenw.
statuten	Stat.
verklaring	Verkl.

verklaring tot herziening van de grondwet
verordening

Verkl.Herz.Gw.
Verord.

183. Enkele belangrijke internationale verdragen:

Verdrag 4 november 1950 tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	EVRM
Internationaal verdrag 19 december 1966 inzake burgerrechten en politieke rechten	BUPO-Verdrag
Verdrag tot oprichting van de Europese gemeenschap, ondertekend te Rome op 25 maart 1957	EG-Verdrag
Verdrag betreffende de Europese Unie	VEU
Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie	VWEU
Internationaal verdrag 19 december 1966 inzake economische, sociale en culturele rechten	ECOSOC-Verdrag

184. Enkele belangrijke wetten worden als volgt afgekort:

Belgisch Scheepvaartwetboek	BSW
Burgerlijk Wetboek	BW
Consulair Wetboek	Cons.W.
Gerechtelijk Wetboek	Ger.W.
Kieswetboek	Kiesw.
oud Burgerlijk Wetboek	oud BW
Sociaal Strafwetboek	Soc.Sw.
Strafwetboek	Sw.
Veldwetboek	Veldw.
Vlaamse Codex Fiscaliteit	VCF
Vlaamse Codex Hoger Onderwijs	VCHO
Vlaamse Codex Ruimtelijke Ordening	VCRO
Vlaamse Codex Wonen	VCW
Vlaams Wetboek der Registratierechten	VI.W.Reg.
Vlaams Wetboek der Successierechten	VI.W.Succ.
Wetboek der Registratie-, Hypotheek- en Griffierechten	W.Reg.
Wetboek der Successierechten	W.Succ.
Wetboek van de Belasting over de Toegevoegde Waarde	WBTW
Wetboek van de Belgische Nationaliteit	WBN
Wetboek van de minnelijke en gedwongen invordering van fiscale en niet-fiscale schuldvorderingen (Invorderingswetboek)	WMGI
Wetboek van Economisch recht	WER
Wetboek van de Inkomstenbelastingen 1992	WIB 1992
Wetboek van de met de Inkomstenbelastingen gelijkgestelde Belastingen	WIGB
Wetboek van Internationaal Privaatrecht	WIPR
Wetboek van Koophandel	W.Kh.
Wetboek van Strafvordering	Sv.
Wetboek van Vennootschappen	W.Venn.
Wetboek van vennootschappen en verenigingen	WVV

185. Als verwezen wordt naar voorbereidende documenten, kunnen de volgende afkortingen voor de parlementaire instellingen worden gebruikt. Kamer en Senaat worden steeds voluit geschreven.

Brusselse Hoofdstedelijke raad	Br.R.
Brussels Parlement	Br.Parl.
Cultuurraad voor de Franse Cultuurgemeenschap (voor 1980)	Fr.Cult.R.
Cultuurraad voor de Nederlandse Cultuurgemeenschap (voor 1980)	Ned.Cult.R.
Duitstalige gemeenschapsraad	D.Gem.R.
Franse gemeenschapsraad	Fr.Gem.R.
Gemeenschappelijke gemeenschapscommissie	Gem.Gem.Comm.
Parlement van de Duitstalige gemeenschap	D.Parl.
Parlement van de Franse gemeenschap	Fr.Parl.
Verenigde Vergadering van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie	Ver.Verg.Gem.Gem.Comm.
Vergadering Franse gemeenschapscommissie	Verg.Fr.Gem.Comm.
Vlaams Parlement (vanaf 28 april 1996)	Vl.Parl.
Vlaamse raad	Vl.R.
Waalse gewestraad	W.Gew.R.
Waals Parlement	W.Parl.

Rechtspraak

Algemeen

186. De punten worden niet alleen weggelaten bij afkortingen die alleen uit hoofdletters bestaan, maar ook bij volgende belangrijke en vaak geciteerde rechtscolleges: GwH, RvS, HvJ. Bij verwijzingen naar rechtscolleges in een Nederlandse tekst worden steeds de Nederlandstalige benaming en afkorting gebruikt.

Internationale rechtspraak

187. De voor het Belgische recht belangrijkste internationaalrechtelijke rechtscolleges zijn:

Benelux gerechtshof	Beneluxhof
Europees Hof voor de rechten van de Mens	EHRM
Europese Commissie voor de rechten van de Mens	ECRM
Gerecht (van Eerste Aanleg)	Ger.EU
Gerecht voor Ambtenarenzaken	Ger.Ambt.EU
Hof van Justitie	HvJ
Internationaal Gerechtshof	IGH
Internationaal Strafhof	ISH

Interne rechtspraak

188. De belangrijkste Belgische rechtscolleges zijn:

afdeling	afd.
arbeidshof	Arbh.
arbeidsrechtbank	Arbrb.
Arbitragehof (vanaf mei 2007 Grondwettelijk Hof)	Arbitragehof
arbitrale beslissing	Arbit.Besl.
arrondissementsrechtbank	Arrondrb.
Belgische Mededingingsautoriteit	BMA
beslagrechter	Beslagr.
Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer (vanaf december 2017 Gegevensbeschermingsautoriteit)	CBPL
correctionele rechtbank	Corr.
familie rechtbank (= familiekamer(s) en kamers voor minnelijke schikking van de familie- en jeugdrechtbank)	Famrb.
Franstalige arbeidsrechtbank Brussel	Arbrb. Brussel (Fr.)
Franstalige ondernemingsrechtbank Brussel (vóór november 2018 rechtbank van koophandel)	Orb. Brussel (Fr.)
Franstalige politierechtbank Brussel	Pol. Brussel (Fr.)
Franstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer	Rb. Brussel (Fr.)
Franstalige rechtbank van koophandel Brussel (vanaf november 2018 ondernemingsrechtbank)	Kh. Brussel (Fr.)
Gegevensbeschermingsautoriteit	GBA
Grondwettelijk Hof	GwH
Handhavingscollege (vóór maart 2018 Milieuhandhavingscollege)	HHC
hof van assisen	Assisen
hof van beroep Antwerpen	Antwerpen
hof van beroep Bergen	Bergen
hof van beroep Brussel	Brussel
hof van beroep Gent	Gent
hof van beroep Luik	Luik
Hof van Cassatie	Cass.
Hof van Verbreking	Cass.
jeugdrechtbank (= jeugdkamer(s) van de familie- en jeugdrechtbank)	Jeugdrb.
kamer	k.
kamer van inbeschuldigingstelling	KI
kort geding	KG
krijgsraad	Kr.
Milieuhandhavingscollege (vanaf maart 2018 Handhavingscollege)	MHHC
Militair Gerechtshof	Mil.Ger.
Nederlandstalige arbeidsrechtbank Brussel	Arbrb. Brussel (NL.)

Nederlandstalige ondernemingsrechtbank Brussel (vóór november 2018 rechtbank van koophandel)	Orb. Brussel (Nl.)
Nederlandstalige politierechtbank Brussel	Pol. Brussel (Nl.)
Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel, burgerlijke kamer	Rb. Brussel (Nl.)
Nederlandstalige rechtbank van koophandel Brussel (vanaf november 2018 ondernemingsrechtbank)	Kh. Brussel (Nl.)
ondernemingsrechtbank (vóór november 2018 rechtbank van koophandel)	Orb.
onderzoeksrechter	OR
Oost-Vlaanderen (in benaming rechtscollege)	Oost-Vl.
politierechtbank	Pol.
raadkamer	Rk.
Raad van State	RvS
Raad voor betwistingen inzake studievoortgangsbeslissingen	R.Stvb.
Raad voor de Mededinging	R.Med.
Raad voor Vergunningsbetwistingen	RvVb
Raad voor Verkiezingsbetwistingen	R.Verkb.
Raad voor Vreemdelingenbetwistingen	RvV
rechtbank van eerste aanleg, burgerlijke kamer	Rb.
rechtbank van koophandel (vanaf november 2018 ondernemingsrechtbank)	Kh.
Rekenhof	Rekenhof
scheidsrechterlijke uitspraak	Scheidsr.Uitspr.
strafuitvoeringsrechtbank	Surb.
verenigde kamers (Hof van Cassatie)	ver.k.
voorzitter	Voorz.
vredegerecht	Vred.
werkrechttersraad	Wrr.
werkrechttersraad van beroep	Wrr.Ber.
West-Vlaanderen (in benaming rechtscollege)	West-Vl.

Tijdschriften, verzamelwerken en reeksen

Algemeen

189. Voor algemene regels inzake het gebruik van hoofdletters en punten in afkortingen, *supra* [nr. 21](#) e.v. De hieronder vermelde regels gelden voor de afkortingen van Belgische juridische tijdschriften, verzamelwerken en reeksen.

Hoofdletters

190. De eerste letter van de afkorting is steeds een hoofdletter (bv. *De Gem.*). Woorden die tot één letter worden afgekort, worden in het Nederlands steeds als hoofdletter afgekort (bv. *T. Fin.R.*, maar in het Frans *Rev.b.compt.*).

Bij woorden die tot meer dan één letter worden afgekort, wordt in het Nederlands de eerste

letter een hoofdletter (bv. *Limb. Rechtsl.*, maar in het Frans *Journ.proc.*, *Jur.trav.Brux.*, *C.conc. jur.*).

Punten en spaties

191. Afkortingen die louter uit hoofdletters bestaan, worden zonder punten afgekort (bv. *TPR*, *RGAR*, *APR*). Bevat een afkorting ook kleine letters, dan worden overal punten gebruikt, dus ook na een alleenstaande hoofdletter (bv. *T.Fin.R.*, *Soc.Kron.*, *Rev. dr.santé*).

Afkortingen van tijdschriften, reeksen of verzamelwerken bevatten geen spaties (bv. *T.Gez.*, *Not.Fisc.M.*, *Comm.Bijz.Ov.*), behalve na een onafgekort woord (bv. *Jura Falc.*).

Tweetalige tijdschriften en reeksen

192. Voor tweetalige tijdschriften en reeksen wordt de Nederlandstalige afkorting gebruikt (als men in het Nederlands publiceert).

rechtsaf.be

193-194. De lijst van Nederlandstalige en Franstalige afkortingen van de belangrijkste Belgische, en voor het Belgische recht relevante, tijdschriften vindt de lezer op www.rechtsaf.be.

In deze onlinelijst wordt slechts een beperkt aantal jaarverslagen opgenomen. Voor andere jaarverslagen (en jaarrapporten) geldt dezelfde regel die hier wordt toegepast, namelijk *Jv.* of (voor eentalig Franse verslagen) *Rap. Ann.*, gevolgd door de gangbare afkorting van de instelling of organisatie.

Nieuwsbrieven die niet in de lijst werden opgenomen, worden bij voorkeur niet afgekort.

Andere afkortingen

195. In juridische teksten worden de volgende afkortingen geregeld gebruikt:

ad interim	a.i.
advocaat-generaal	Adv. Gen.
afdeling	afd.
aflevering	af.
algemene rol	AR
algemene vergadering	AV
alinea	al.
alternatieve geschillenbeslechting (<i>alternative dispute resolution</i>)	ADR
arbeidsauditeur	Arb.Aud.
arrondissement	arr.
artikel(en)	art.
auditeur	Aud.

belasting over de toegevoegde waarde	BTW of btw
beleggingsvennootschap met vast kapitaal	bevak
beleggingsvennootschap met veranderlijk kapitaal	bevek
besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	BVBA of bvba
bevestigd door	bevest.
bijlage	bijl.
bijvoorbeeld	bv. of bijv.
bladzijde(n)	p.
buitengewone zitting	BZ
burgerlijke aansprakelijkheid	BA
burgerlijke partij	BP
Cassatiebeschikking RvS	(c)
collectieve arbeidsovereenkomst	CAO of cao
college van burgemeester en schepenen	CBS
comité	com.
commanditaire vennootschap	Comm. V
commanditaire vennootschap op aandelen	Comm. VA
commissie	comm.
compagnie	co.
conclusies	concl.
confer/conferatur	cf. (beter: vgl.)
conso(o)rten	cons.
coöperatieve vennootschap	CV of cv
coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	CVBA of cvba
coöperatieve vennootschap met onbeperkte en hoofdelijke aansprakelijkheid	CVOA of cvoa
cum suis	c.s.
de dato	d.d.
deel / delen	dl. / dln.
directoraat-generaal	DG
doctor	dr.
economisch samenwerkingsverband	ESV of esv
editie	ed.
editor(s)	ed(s).
en andere(n)	e.a.
en volgende	e.v.
erratum	err.
facsimile	facs.
federale overheidsdienst	FOD
gecoördineerd	gec.
gemeenschap(s) / gemeenschappelijk	gem.
gemeentelijk	gemeent.
gepubliceerd	gepubl.
gewone commanditaire vennootschap	Comm. V
handelsregister	HR
hoofdstuk	hfdst.
ibidem	ibid.
in casu	i.c.
in fine	i.f.
in oprichting	i.o.

in werking getreden	i.w.tr.
jaargang	jrg.
kamer	k.
Kruispuntbank van Ondernemingen (nummer)	KBO-nr.
laatste lid	l.l.
landbouwvennootschap	LV of lv
littera	litt.
losbladig	losbl.
meester	mr.
memorie van toelichting	MvT
minister(ie)	min.
naamloze vennootschap	NV of nv
niet gegeven	n.g.
noot van de redactie	n.v.d.r.
nummer(s)	nr. / nrs.
onuitgegeven	onuitg.
Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn	OCMW
Openbaar Ministerie	OM
opmerking	opm.
overweging	overw.
pagina	p.
paragraaf	§
paritair comité	PC
paritair subcomité	PSC
plaatsvervangend(e)	plv.
pro memorie	p.m.
proces-verbaal	pv
procureur des Konings	PK
procureur-generaal	PG
professor	prof.
programmatorische overheidsdienst	POD
provincie / provinciaal	prov.
qualitate qua	q.q.
recto	r ^o
rubriek	rubr.
sine dato	s.d.
sine loco	s.l.
sine loco nec dato	s.l.n.d.
substituut	subst.
tegen (versus)	v.
terbeschikkingstelling van de regering	TBR
terbeschikkingstelling van de strafuitvoeringsrechtbank	TBSurb.
trefwoord	tw. (beter: v ^o)
uitgave	ed.
vennootschap met sociaal oogmerk	VSO of vso
vennootschap onder firma	VOF of vof
verbo	v ^o
verbroken door	verbr.
verenigde kamers (Hof van Cassatie)	ver.k.

vereniging zonder winstoogmerk	vzw
vergelijk	vgl.
verso	v ^o
versus	v.
voetnoot	vn.
volume	vol.
waarnemend.	wnd.
zonder jaar	s.d.
zonder plaats	s.l.
zonder plaats of jaar	s.l.n.d.